

„TABLE TOP“

BIDRAG TIL DEN DANSKE SABOTAGES HISTORIE

Af Jørgen Hæstrup

På grundlag af nyt materiale fra Ebbe Muncks arkiv behandler lektor, dr. phil. Jørgen Hæstrup den tidlige modstandsbevægelses historie. Han beskriver de engelske bestræbelser for at iværksætte sabotage og aktiv modstand på dansk grund gennem faldskærmsorganisationen Table Top, og hvorledes disse bestræbelser krydser de saglige og politiske synspunkter i den militære modstandsgruppe omkring hærens efterretningstjeneste, hvis planer gik i retning af en militært organiseret kamp på et senere tidspunkt. Forfatteren redegør for, hvorledes disse to sæt synspunkter efterhånden udkrystalliseres og afklares, og hvorledes sabotagelinjen efter nogen tøven vælges af London, mens officersgruppen fastholder sine synspunkter og sin faste beslutning om kun at ville fungere som efterretningsorganisation, indtil en militær kamp med nogen udsigt til succes kan tages op.

»Table Top«. Navnet er et kodenavn fra besættelsestiden.

Det anvendes første gang i januar 1942¹⁾, da man fra England avorterer og instruerer om operation »Table Top«. Den nat i april 1942²⁾, da modstandsmanden Eigil Borch Johansen stod ene mand på de øde og udstrakte marker ved godset Aggersvold nordøst for Jyderup og anspændt lyttede efter den tunge durren af den engelske maskine, der skulle bringe tre faldskærmsmænd til Danmark, var det den længe planlagte operation »Table Top«, han lyttede efter. Da han så maskinen gå ind over pladsen, hørte smældet af faldskærmene og skimtede sorte prikker på vej ned mod marken, var det »Table Top«-holdet, han med lygten i hånden løb i møde: Lederen Chr. Mich. Rottbøll og de to radiotelegrafister Paul Herman Johannes Johannesen og Max Mikkelsen. Fra denne nat gled navnet over til Rottbøll alene. Som chefen for faldskærmsfolkene i Danmark blev han »Table Top«. Da han i september 1942 blev dræbt, og hans arbejde blev overtaget af faldskærmsmanden Mogens Hammer, gik også kodenavnet videre til denne. »Den nye Table Top«, kalder London ham, senere blot »Top«.

I perioden fra januar 1942 til april 1943, hvor Mogens Hammer forlod Danmark, efter at Flemming B. Muus havde overtaget hans arbejde,

¹⁾ Brev fra R. Turnbull til officerer i generalstabens efterretningssektion, dateret d. 15. 1. 1942, Ebbe Muncks suppleringsarkiv.

²⁾ I mit værk, »Kontakt med England« (1954), s. 140 på grundlag af efterkrigsberetninger angivet til d. 17. 4. 1942. I brev fra Borch Johansen til Turnbull af 23. 4. 1942, Muncks suppleringsarkiv, angives datoen til d. 16. 4., men det fremgår ikke, om der er tale om natten 15.-16. eller natten 16.-17.

optræder »Table Top« jævnligt i korrespondancerne mellem England og illegale kredse i Danmark. Det er problemer fra denne afgørende periode i dansk historie, hvor et illegalt Danmark klart udskilte sig og tog front mod den legale politik, der her på grundlag af nyt materiale skal søges belyst nøjere, end det hidtil har været muligt³).

Nyt materiale

Det historiske materiale til belysning af besættelsesårene og ikke mindst til modstandsbevægelsens historie er af en lang række grunde af helt særpræget karakter. Dette har været indgående behandlet tidligere⁴), og jeg skal her indskrænke mig til nogle få bemærkninger.

Materialet er for det første umådelig spredt og tilsvarende uoverskueligt: noget bevaret her, andet gemt hen hist. Noget samlet arkiv for en bevægelse, der fundamentalt bestod af isolerede og selvstændigt handlende grupper og enkeltindivider, findes ikke. Dernæst gør der sig nødvendigvis en vis tilfældighedens lov gældende med hensyn til, hvad der har overlevet, og hvad der er gået til grunde. I mange tilfælde udviklede begivenhederne sig uden overhovedet at efterlade sig dokumenter, der for eftertiden kunne bidrage til belysning af de skelsættende og skæbnebestemmende beslutninger og handlinger. Og hvor begivenhederne affødte dokumenter af den ene eller den anden art, medførte nye begivenheder og grundlæggende sikkerhedsprincipper, at kosteligt kildemateriale hurtigt gik tabt igen: brændt, revet itu, kastet over bord eller på anden måde tilintetgjort. Nu og da kasseret efter befrielsen, fordi værdien af materialet ikke erkendtes.

Det bør fremhæves, at de særlige kildeproblemer ikke udelukkende er knyttet til studiet af modstandsbevægelsens historie og til denne bevægelses hemmeligt opbevarede kilder. Også om det normalt bevarede materiale gælder det, at det kan være belastet af tidens særlige forhold. I en kort formel kunne sagen vel udtrykkes således, at ikke alt, hvad der skete, nedfældedes i noget historisk materiale, og at det, der nedfældedes, undertiden ikke skete eller ikke skete sådan, som det fremtræder i materialet. Dette kan ganske vist siges at gælde for alle perioder og er selve det historiske studiums *raison d'être*. Men problemet er specielt accentueret for besættelsesårenes vedkommende.

Det kan vist samfattende siges, at der kvantitativt eksisterer et omvendt proportionalt forhold mellem vigtigheden af disse års historie og de midler, der blev efterladt historikerne til fordybelse i og fastlæg-

³) En samlet skildring af perioden er givet i »Kontakt med England«, kap. 7-14 incl. Der henvises i almindelighed og til sammenligning hertil.

⁴) Indledningskapitlet til »Kontakt med England« og »Hemmelig Alliance« (1959) samt årsberetning fra »Statens almindelige Videnskabsfond«, 1958.

gelse af datidens begivenheder. Så meget større er den opgave, der hermed blev tildelt efterkrigstidens generation af historikere.

Det ville imidlertid være helt urigtigt at se sig blind på manglerne i materialet og overse den bærekraft, det bevarede materiale trods alt har. Det må fastholdes, at Danmark er lykkeligere stillet end de fleste andre besatte lande, og at man her i landet er i stand til og vil blive i stand til at fastlægge handlingsforløb og sammenhænge med betydelig sikkerhed. Uanset at dokumentmaterialet fra den illegale kamp som nævnt er spredt, vanskeligt tilgængeligt, tilfældigt bevaret og af indlysende grunde fuld af lakuner, så er der dog bevaret et så fyldigt materiale, at det tillader en rekonstruktion af besættelsesårenes virkelighed, der efter omstændighederne kan blive særdeles fuldstændig og solid, især hvor det gælder de senere besættelsesår. Dette må energisk fastholdes med fuld erkendelse af mangler og tvivl.

Det kan ikke være overraskende, at mangler i materialet er størst for de første besættelsesårs vedkommende. Da først modstandsbevægelsen havde erhvervet sig en fast struktur, og da kampen havde fået omfang, plan og anerkendelse hjemme som ude, opstod som en naturlig konsekvens et dokumentmateriale, ikke mindst i form af nødvendige korrespondancer med udlandet, der tillader en dybtgående analyse af udviklingen. Anderledes i de tidlige besættelsesår, hvor aktionerne var få, spredte og uden sammenhæng, fordi modstandsfolkene var spredte og isolerede. Især for disse års vedkommende har det til brug for den påkrævede rekonstruktion været uomgængelig nødvendigt at supplere det yderst sparsomme dokumentmateriale med erindringsstof, oftest nedfældet i beretninger af overlevende hoveddeltagere i begivenhederne. Man har med fuld ret diskuteret værdien af et sådant materiale, og jeg skal ikke her gå nærmere ind på denne diskussion, selvom en tilbunds gående principdrøftelse af beretningen som historisk kilde eller som grundlag for retsafgørelser ville være et studium værd. Et studium mere end en diskussion. Jeg skal imidlertid her indskrænke mig til nogle få betragtninger.

Først må det som nævnt fastslås, at beretningen ved behandlingen af besættelsesårenes historie er et helt uomgængelig nødvendigt led af materialet. Hvor intet andet er, bliver beretningen eneste mulighed. Her overfor falmer teoretiske indvendinger. Dernæst må det fremhæves, at beretningens funktion er at være supplerende og forklarende, i al almindelighed netop hvor alle andre kilder svigter, samt at det netop af denne grund forholder sig sådan, at beretningerne kun udgør en meget begrænset del af det samlede materiale. Dokumentmaterialet er for det samlede studium af besættelsesårene helt dominerende. Dernæst, at beretningen som enhver anden kilde er underkastet kildekritisk vurdering og sjældent eller aldrig kommer til at stå alene, samt

endelig, at beretningen altid har været accepteret som legitim historisk kilde, ofte en uvurderlig kilde med facetter, der på ondt, men også på godt beriger det historiske materiale. De særlige beretninger fra besættelsesårene indtager kun i den henseende en særstilling, at de af nød og trang er bevidst fremskaffet i tættere masser end vanligt, et forhold, der iøvrigt skaber mulighed for gensidig afprøvning af dem og dermed større sikkerhed i vurdering og konklusion.

For den periode, der her er på tale, perioden fra januar 1942 til april 1943, ligger beretningerne særlig tæt, da kun et sparsomt dokumentmateriale står til rådighed. Samtlige fremstillinger af modstandsforhold fra denne periode er i overvejende grad bygget på erindring. Det samme gælder min fremstilling i »Kontakt med England« af 1942-året. En gennemgang af noterne til min fremstilling i kapitlerne 7-13 incl. vil tydeligt vise afhængigheden af beretningsmaterialet. Lidt primitiv statistik kan være vejledende. Bortset fra henvisninger til offentliggjort litteratur, der med hensyn til modstandsforhold overvejende hviler på forfatterens erindring og mundtlige meddelelser fra andre deltagere, er der i de nævnte kapitler efter en grov sammentælling tale om ca. 75 henvisninger til dokumentarstof, men ca. 300 til beretninger. Hertil kommer yderligere, at de væsentligste konklusioner er bygget på de indsamlede beretninger, samt at en del af de anvendte samtidige dokumenter er rapporter i beretningsform, der principielt kun adskiller sig fra beretningerne ved affattelsestidspunkt. Skildringen er altså overvejende bygget på en kildekritisk vurdering af beretningsmateriale nedfældet i årene 1945-49.

Det er derfor af indlysende interesse, at der nu uformodet er fremkommet et betydeligt dokumentmateriale fra denne pionertid i dansk modstandsarbejde, gennem hvilket der kastes et klart, omend spredt lys ind over perioden og dens problematik. En gennemgang af dette materiale vil ikke alene være af interesse på grund af den nye viden, det tilfører den historiske forskning. Den vil formentlig også være af betydelig metodisk interesse som bidrag til drøftelsen af værdien af de beretninger, på hvilke vor viden om besættelsesårenes historie må støtte sig, hvor ellers alle sunde er lukkede – og af interesse for vurdering af beretningsmateriale i det hele taget. Jeg skal i det følgende forsøge en så udførlig gennemgang, som pladsen gør det muligt.

Det nye dokumentmateriale, hvortil der her er refereret, hidrører fra ambassadør Ebbe Munck, hvis placering i modstandsarbejdet vil fremgå i detaljer af min skildring dels i »Kontakt med England«, dels i »Hemmelig alliance« I-II. Heraf fremgår materialets proveniens. Her skal kun kort resumeres, at Ebbe Munck fra 1940 placerede sig i Stockholm med det hovedformål derfra at ekspedere korrespondancer fra Danmark,

specielt fra generalstabens efterretningssektion, til den engelske legation i Stockholm. Ebbe Munck fastholdt dette arbejde til 1945 og kom under arbejdet i snæver kontakt med de engelske myndigheder, mest direkte gennem den engelske »S.O.E.«-organisations repræsentant i Stockholm, mr. Ronald Turnbull. De to mænd kom hurtigt – i løbet af året 1941 – til at udgøre et fast sammentømret dansk-engelsk »team«, gennem hvem alle væsentlige korrespondancer mellem det allierede udland og Danmark – det illegale som det legale – passede. Korrespondancerne havde overvejende form af mikrofotograferede breve, og kopier af disse korrespondancer arkiveredes følgelig i stort omfang, men aldrig fuldstændigt, hos Ebbe Munck. Hertil kom, at Munck hurtigt fik føling med eller ledelsen af alt dansk arbejde på svensk grund, flygtningeforhold, illegale ruter, brigadens forhold, presseforhold m.m. Resultatet blev opbevaringen af et stort arkiv, der er en af hovedkilderne til dansk modstandsbevægelses historie. Det samlede arkiv blev efter en række forhandlinger i årene 1947–49, hvis faser vil kunne følges i min korrespondance med Ebbe Munck, gradvis afleveret til rigsarkivet. Arkivet forelå, da jeg udarbejdede min disputats, »Kontakt med England«.

Ved ordningen og afleveringen af de betydelige arkivmasser viste det sig, at der – bortset fra Ebbe Muncks dagbog – så godt som ikke eksisterede dokumentstof fra årene 1941–42⁵⁾. For 1941's vedkommende forekom dette umiddelbart forståeligt. En mere omfattende illegal aktivitet satte først ind fra begyndelsen af 1942, bortset fra at militært efterretningsstof blev formidlet allerede fra 1940. Mere besynderligt forekom mangelen på stof fra 1942. En forespørgsel til Munck herom blev mødt med den naturlige forklaring, at »en systematisk arkivopbevaring . . . først begyndte, da arbejdet svulmede op, og da jeg (Munck) fik den nødvendige assistance. Der blev ikke tidligere taget mange kopier«⁶⁾. Mundtligt supplerede Munck dette med, at visse tilintetgørelser blev foretaget af sikkerhedsgrunde. Arkivet er iøvrigt så omfattende, at detailviden om, hvad det indeholder, kræver en minutiøs gennemgang.

Ebbe Muncks arkiv blev herefter ordnet og i 1949 afleveret til rigsarkivet under den forudsætning, at der heri fandtes alt, hvad der kunne belyse hans aktivitet i Stockholm under krigen.

Forudsætningen holdt ikke stik. Under oprydning i 1956 konstaterede Munck tilstedeværelse af yderligere materiale og meddelte mig dette: »Ved opbruddet fra Stockholm i 1945 har en eller anden venlig sjæl begravet papirerne i nogle kasser, som jeg på grund af det forcerede arbejde i efterkrigsårene . . . ikke skænkede mange tanker. De nævnte papirer var på grund af pladsforhold opbevaret i en utilgængelig kæll-

⁵⁾ Undtagelsen var enkelte tidlige dokumenter, indlagt i dagbogen.

⁶⁾ Forespørgsel af 1. 10. 48, svar af 8. 10. 48. Eget arkiv.

der i London, og først nu . . . fandt jeg indholdet frem⁷⁾. Munck tilføjede, at det nyfundne næppe var af væsentlig interesse, men formentlig kunne tjene til supplement. Dette viste sig at være kun delvis korrekt. En del af det nye materiale var ganske vist ret uvæsentligt stof, bl. a. spredte dubletter af mikrofilmene, men ved en nøje gennemgang og ordning, som der først blev lejlighed til at foretage i 1960, viste det sig, at materialet herudover omfattede bl. a. helt nyt stof til belysning af flygtningeruternes historie og i særdeleshed, at der spredt i stoffet fandtes en samling illegale korrespondancer fra 1942 og begyndelsen af 1943. Dels breve fra Danmark, men i særdeleshed breve til Danmark. Her lå store dele af det stof, jeg med negativt resultat havde efterlyst i 1948, og her ligger en ny belysning af nøjagtig den tidsperiode og de hændelsesforløb i den danske modstandbevægelses pionertid, som netop var kildemæssigt mest underforsynet, og hvor derfor beretningsmaterialet kom til at spille den nævnte dominerende rolle. Ialt viste disse illegale korrespondancer sig ved sortering og ordning at omfatte 264 brevsider, ekspederede illegalt til Danmark i perioden 15. 1. 1942–11. 8. 1943 og 156 brevsider, tilsvarende ekspederede fra Danmark i perioden december 1941–7. 8. 1943. Hovedmassen af stoffet ligger i perioden frem til april 1943. Brevene er væsentligst maskinskrevne og overordentlig koncentrerede, hvorfor de rene talangivelser her kun giver en bleg antydning af omfanget af dette grundlæggende materiale. Meget værdifuldt er det, at der i materialet findes betydelige kildemængder til belysning af finansieringen af dansk modstand i denne tidlige periode. Denne del af materialet er imidlertid ikke anvendt i nærværende fremstilling, da en indgående behandling af hele den danske modstandsbevægelses finansiering vil blive gjort til genstand for en samlet undersøgelse, når alt relevant materiale til en sådan undersøgelse er søgt fremskaffet til rigsarkivets samlinger⁸⁾.

De nye dokumenter er efter ordning indlagt i rigsarkivet som »Ebbe Muncks suppleringsarkiv«. En indarbejdning af materialet i den allerede afleverede samling blev anset for urimelig tidskrævende. Komende historikere, der vil drage nytte af Muncks dokumenter, må følgelig orientere sig i begge arkiver.

En gennemgang af det nye materiale og en konfrontation af det med de beretninger, der ligger til grund for fremstillingen i »Kontakt med England« vil vise, at såvel med hensyn til hovedlinier som med hensyn til en lang række detaljer – også detaljer som det her ikke er hverken muligt eller rimeligt at komme ind på – bekræfter det samtidige materiale beretningernes oplysninger. Det nye materiale uddyber, præ-

7) Breve fra Munck af 30. 4. 56 og 26. 6. 56. Eget arkiv.

8) En indsamling er i gang, men mens dette skrives – 1961 – mangler endnu visse afsluttende undersøgelser.

ciserer og supplerer. Men det ændrer ikke. For al historie er den samtidige, af begivenhederne selv affødte kilde forskningens naturlige fundament. Men også uden et sådant fundament synes en rekonstruktion bygget på erindringsstof en brugbar mulighed. Efter de metodiske erfaringer med gennemgang af Muncks nye materiale en særdeles antagelig mulighed.

For det arbejde med besættelsesårenes historie, der stadig foregår, og hvor der stadig må opereres med erindringsstof som undertiden eneste mulige kilde, en ikke uvigtig konstatering.

Over Stockholm til den frie verden

Den 15. januar 1942 afgik fra Ronald Turnbull en skrivelse til de officerer i den danske hærs efterretningstjeneste, med hvem han i løbet af 1941 var kommet i stadig tættere samarbejde via officerernes tilidsmand i Stockholm, Ebbe Munck. I skrivelsen meddelte Turnbull, at operation »Table Top«, nedkastningen af 3 faldskærmsfolk og 2 containers, ville finde sted i slutningen af februar – mellem 23. 2. og 6. 3. – ved Vråby i nærheden af Haslev. Han gav omfattende og præcise instruktioner til officererne om de tekniske problemer i forbindelse hermed, meddelte den nøjagtige placering af nedkastningspladsen, der var blevet recognosceret og luftfotograferet af R.A.F., meddelte lyssignaler og averteringsmåden over B.B.C., hvor redaktør Terkel M. Terkelsen på den fastsatte dag ville afslutte en tale om danske arbejdere i Tyskland med ordene: »For eller imod Hitler«, samt redegjorde for en række af de øvrige forberedelser, der fra de danske officerers side skulle træffes inden den planlagte operation. Såfremt officererne ikke kunne godkende den angivne plads, kunne andre forslag fremsendes. Man ønskede gerne en mundtlig forhandling i Stockholm med en af officererne. De givne instrukser for »Table Top« skulle betragtes som generelle instrukser for kommende operationer af samme art⁹⁾.

Det fremgår klart af Turnbulls brev, at denne endnu i januar 1942 regnede med en meget intim forbindelse mellem officererne og den engelske faldskærmsorganisation. Officersgruppen betragtedes som støtteorganisation for det illegale arbejde, man nu fra engelsk side for alvor ville i gang med. Dette kan ikke forbavse i betragtning af de realiteter, der ved årsskiftet 1941–42 var tilgængelige for Turnbull. Han var kommet til Stockholm i februar 1941, og i de 11 måneder, der siden da var forløbet, havde officersgruppen været »S.O.E.«'s faste og eneste betydende illegale forbindelse i Danmark.

⁹⁾ Skrivelse i Muncks suppleringsarkiv. Samtlige skrivelser, der i det følgende henvises til eller som citeres, stammer – såfremt ikke andet opgives – herfra. Detailhenvisninger bliver herefter delvis overflødige.

Samarbejdet mellem denne gruppe og Stockholm havde indtil nu stort set formet sig således, at man fra dansk side gennem skiftende kurerer havde fremsendt militært efterretningsstof til brug for de allierede. De første sendinger var gået igennem til Ebbe Munck i oktober 1940, og gradvis var strømmen af oplysninger så vokset. I november–december 1941 havde ialt 5 sendinger nået Stockholm¹⁰). I skrivelsen af 15. 1. 42 takker Turnbull for »excellent work« og kvitterer for ny sending. Oversendelsen af dette efterretningsstof var det besatte Danmarks første væsentlige bidrag til den fælles kamp. De officerer, der efter en selvstændig vurdering af dagens nødvendighed satte deres liv, tilværelse og stilling ind på dette arbejde, hørte til landets første modstandsfolk. Et klart tilsagn om, at man fra dansk side ville opretholde denne tjeneste som et rent dansk bidrag, forelå. Samtidig havde kontakten med officererne vist sig også i andre henseender at være en dør på klem ind til det besatte land. De engelske henstillinger og protester til Danmark i anledning af udleveringen til Tyskland af danske torpedobåde i februar 1941 var gået samme vej.

I hele dette arbejde var omfang, tempo og teknik blevet fastsat fra Danmark. Men nu var dette ved at ændre sig. »S.O.E.« var ikke blevet skabt blot for at formidle leveringen af efterretningsstof, selvom dette vurderedes meget højt. Man havde langt videregående planer om en egentlig modstandskamp i Danmark med sabotage som hovedmålet, men også med etableringen af de første grupper til en undergrundshær. De første danske faldskærmsfolk var i løbet af 1941 blevet færdiguddannet, og man var nu klar til at indlede operationer over Danmark, i første række for at undersøge jordbunden for planerne. Et engelsk initiativ i Danmark var omkring nytårsskiftet 1941–42 under udvikling, og for Londons planlægning spillede officersgruppen en afgørende rolle, ikke alene på grund af de efterretninger, den fremskaffede, men også fordi den formentes at kunne danne grundstammen i den kommende opbygning af en illegal bevægelse. Også af den grund anmodede Turnbull i skrivelsen af 15. 1. om en mundtlig forhandling. En principdebat stod for døren.

Faktisk havde officersgruppen allerede i løbet af 1941 engageret sig ret vidt i de engelske planer udover fremskaffelsen af efterretninger. Den engelske protest i torpedobåds-sagen var som nævnt ekspederet gennem officererne, og disse havde ligeledes formidlet den engelske invitation til Christmas Møller om at komme til London, ligesom officererne havde påtaget sig arrangementet af hans illegale udrejse. Netop ved nytårsskiftet var forberedelserne hertil i fuld gang. I et – udateret –

¹⁰) »Kontakt med England« s. 104. Der henvises ligeledes til dette værk m. h. t. de resumerende partier af fremstillingen.

brev, der efter indholdet må stamme fra december 1941, skriver »Līgaen«¹¹⁾ – korrespondancens kodenavn for officersgruppen – til Turnbull: »C. M. beder os meddele følgende, der bedes forelagt ministeren¹²⁾: C. M. takker for brevet. Efter brevets modtagelse er C. M. fast besluttet på at efterkomme opfordringen. Udrejse fra Danmark uhyre vanskelig – og ad legal vej vel nærmest umulig for C. M. Han har derfor rådført sig med eksperter og er klar over, at afhentning med flyvemaskine er den simpleste udvej. Da han er vidende om, at anden afhentning finder sted natten mellem den 9. 1.–10. 1. 1942, er han rede til at indgå i denne transport. Såfremt ikke andet høres fra Stockholm, betragter han denne plan for udrejse som accepteret . . . Han anmoder om plads til 2 personer foruden ham selv¹³⁾ . . .«. Officererne knytter hertil nogle tekniske bemærkninger. Det fremgår, at planen for afhentning med flyvemaskine er udarbejdet af dem. Denne »anden afhentning«, der her er tale om, kastes der ligeledes lys over i det nye materiale, og også her fremgår det, at »Līgaen« havde engageret sig udover den »normale« ekspedition af efterretningsstof.

I september 1941 var den danske løjtnant Thomas Sneum blevet kastet ned i faldskærm på Vestsjælland sammen med en medhjælper, uddannet i radiotelegrafi. Bag denne nedkastning stod ikke »S.O.E.«, men den ordinære engelske efterretningsorganisation, »S.I.S.«, og de to mænds opgave havde været at fremskaffe specielle efterretninger til England. Kort efter landsætningen i Danmark havde Sneum optaget kontakt med de danske officerer i efterretningssektionen, og da det viste sig umuligt for hans medhjælper at få etableret radiokontakt med London, benyttede han i det mindste i eet tilfælde »Līgaens« kurerforbindelse over Stockholm. I et – udateret – brev til Stockholm, der efter indholdet må stamme fra omtrent november 1941, hedder det: »Vi er gået ind for »Nielsen« og »Møller« (Sneum og medhjælper), men de kan ikke opretholde forbindelsen, da radioapparatet ikke virker. De mener at have haft forbindelse kort efter ankomsten, men siden har de ikke kunnet høre noget«. »Līgaen« foreslår derfor, at de afhentes, og at Sneum efter træning i radiosending vender tilbage til Danmark i begyndelsen af 1942. Samtidig sendes i skrivelsen en kodemelding fra Sneum i form af en række bogstavgrupper. Derpå fortsætter brevet: »Samtidig med at »Nielsen« og »Møller« afhentes, ønskes 1 à 2 personer

¹¹⁾ Navnene skifter med mellemrum. I den her behandlede korrespondancerække er navnene først »Līga«, senere »Skov« og atter senere »Peter«. For oversigtens skyld vil her navnet »Līga« blive anvendt gennemført.

¹²⁾ Der sigtes til den skriftlige invitation, som Christmas Møller i december 1941 havde modtaget fra den engelske minister i Stockholm, Sir Victor Mallet. Se herom »Kontakt med England« s. 150–51.

¹³⁾ Christmas Møller forlod som bekendt Danmark i følge med sin hustru og sønnen John.

transporteret til England. Den ene er politiker, om hvem der over Stockholm er truffet aftale. Den anden¹⁴⁾, forhandles der om i øjeblikket, så hvis disse forhandlinger går i orden, ønskes han transporteret samtidigt«. Brevet slutter med en meget detaljeret plan for den foreslåede afhentning. Den tænkes gennemført med flyvemaskine natten mellem den 9.-10. december 1941 med avertering i B.B.C. den 6. 12. Maskinen skal lande på Issefjorden efter udveksling af gensidige signaler, og passagererne derpå færges ud til maskinen. Såfremt afhentning ikke kan ske den nævnte nat, foreslår »Ligaen« en af de følgende nætter.

Det er denne afhentningsplan, udarbejdet i København, som »Ligaen« endnu i december-januar opererer med, både i forbindelse med Christmas Møller og Sneum-holdet. Den 5. 1. omtales planen atter i brev til Turnbull, hvor man går stærkt ind på nødvendigheden af, at Sneum-holdet hentes: »Meddel London følgende i den form, det gives, uden at pynte på det: London må forstå, at det ikke hjælper at træde i direkte forbindelse med Nielsen (Sneum)¹⁵⁾ Det er os uforståeligt, at afhentningen ikke kan foregå som foreslået. Egne tekniske eksperter på dette område har sagt god for den – uden at kende nærmere til den. Det vil i høj grad rukke vor tillid til Londons kunnen og evne, hvis de pågældende ikke bliver afhentet. Duer den plan, som vi har sendt, ikke, da kom med en anden. Det er os ligegyldigt – blot de bliver afhentet. For os drejer det sig om to gode danske mænd, der arbejder for vor sag – og sammenfaldende med London. Vi venter derfor bestemt, at afhentningen har fundet sted inden den 15. februar 1942 . . . London må regne med, at har afhentningen ikke – på den ene eller anden måde – fundet sted inden den af os fastsatte dato, må London regne med, at vor tillid bliver svækket, således at vi må nære betænkelighed ved at fortsætte samarbejdet «

Brevets utålmodige form belyser klart et af tidens og hele modstandskampens hovedfænomener: Det umulige i for den ene part at kende og dermed vurdere den anden parts vanskeligheder. I København kunne man ikke ane, at den engelske »S.O.E.«-organisation endnu i 1941 til permanent brug over hele Europa kun disponerede over 2 ombyggede bombemaskiner¹⁶⁾. Sådan var imidlertid vilkårene, og både disse barske vilkår og parternes vanskelighed ved at forstå hinanden

¹⁴⁾ Samtidig med opfordringen til Christmas Møller om at komme til London fremsendes fra engelsk side opfordringen til folketingsmand Hedtoft Hansen og til redaktør N. Blædel.

¹⁵⁾ Turnbull havde anmodet om en direkte kontakt til Sneum og forklarede i et af sine breve d. 15. 1. 1942 til »Ligaen«, at dette skyldtes, at man i London havde beordret Turnbull til at overgive sagen til »S. I. S.«. Kun derfor havde han anmodet »Ligaen« om den direkte kontakt, som officererne kategorisk afslog at give.

¹⁶⁾ F. W. Deakin: »Great Britain and European Resistance«, rapport til kongres i Milano, 1961.

p. g. af ukendskab til forholdene må med i bedømmelsen. Endnu på et punkt havde »Ligaen« i slutningen af 1941 engageret sig med »S.O.E.« I løbet af efteråret havde hovedkvarteret i London besluttet sig til den første oversendelse af faldskærmsfolk til Danmark, og natten mellem den 28. og 29. december 1941 blev det første hold (»Charlie«), bestående af Carl Johan Bruhn som leder og Mogens Hammer som radiotelegrafist, nedkastet i egnen ved Haslev. Bruhns faldskærm foldede sig ikke ud, og han dræbtes i faldet. Hammer nåede velbeholden ned og kom den 29. til København – men uden præcise instruktioner og uden radio. Nedkastningen var sket »blindt«, d. v. s. uden modtagehold på pladsen, men det fremgår af det nye materiale, at dette ikke hele tiden havde været tilsigtet. »Ligaen« havde været orienteret om planen og havde tilsagt sin medvirken ved denne operation. Officererne havde optaget kontakt med den danske modstandsmand, Eigil Borch Johansen, der selvstændigt havde knyttet forbindelse med Turnbull–Ebbe Munck og bl. a. forhandlet i Stockholm i Christmas Møller-sagen samt om oversendelse af de to faldskærmsfolk¹⁷⁾. I brevet til Turnbull den 5. 1. 1942 kommer officererne ind på den tragiske operation. De meddeler fundet af den dræbte Carl Johan Bruhn og resultatet af politiundersøgelserne efter fundet samt konstateringen af, at endnu en faldskærmsmand er nedkastet¹⁸⁾: »Af spor i sneen kan man se, at endnu een er landet, men han har ikke fundet skærmen med pistolerne. Han har været henne hos sin døde kammerat og tildækket ham med en faldskærm. Muligvis har han fjernet andet fra kammeratens lig – papirer el. lign. Han er derefter forsvundet og er ikke fundet endnu (3. 1.)«. Andetsteds i brevet spørges der: »Vi ønsker at vide, om de to mænd, der er landet mellem 28.–29. 12. 1941 . . . er de to mænd, der er truffet aftale om gennem BJ (Borch Johansen), og som er kommet, inden der er givet klarmelding herfra«. Og videre med stærkt kritisk tonefald: »Hertugen (Borch Johansen) og vi er dybt skuffede over, at man ikke har afventet, at alle arrangementer var truffet på forsvarlig måde. Vi siger ikke dermed, at ulykken kunne være undgået, men der havde været en chance for, at alle spor havde været udslettet. Det er vor erfaring – og den er rigtig – at hvis ikke alt er nøje gennemtænkt og nøje aftalt, og går på ganske bestemt klokkeslet, så går der noget i stykker, og det ønsker Ligaen ikke at være med til . . . Vi kan dertil tilføje, at tyskerne selvfølgelig står på højkant over affæren, og at der må regnes med skærpet årvågenhed«.

¹⁷⁾ Ifølge mundtlig meddelelse fra Borch Johansen recognoscerede han i december 1941 den anvendte plads ved Haslev.

¹⁸⁾ En omfattende tysk rapport – i alt væsentligt samstemmende med, men udførligere end efterretningsofficerernes meddelelse til Turnbull – findes i det i 1960 fra Washington hjembragte materiale. Den tyske rapport er dateret d. 3. 1. 1942 og er særdeles detaljerig og bilagt med kortskitser over egnen omkring nedkastningsstedet.

Officerernes kritiske betragtninger lader sig ikke afvise. Den omstændighed, at de tyske myndigheder blev alarmeret, netop som »S.O.E.«'s arbejde i Danmark skulle til at begynde, kunne kun vanskeliggøre arbejdet. I en svarskrivelse af 15. 1. 1942 erkender Turnbull da også dette. Han udtrykker sin beklagelse af det skete og af, at holdet var sendt af sted uden varsel, og forklarer derpå udglattende, at det oprindelig – 1. oktober – havde været tanken, at de to mænd skulle være nedkastet »blindt«, men at vejret i den påtænkte måneperiode var blevet så dårligt, at de to mænd havde bedt om hjælp fra Danmark. Derpå havde vejret imidlertid pludselig bedret sig, og beslutning om pludselig oversendelse var derpå blevet taget. »We are sorry it happened in this way but it will not happen like that again now that we really are in touch with you. We quite agree that every detail must be worked out most carefully«.

Turnbulls bemærkning, »now that we really are in touch with you«, falder i øjnene. Den kaster lys bagud til det kontaktfattige 1941, men den belyser også det voksende samarbejde, der nu syntes at udvikle sig mellem »S.O.E.« og »Ligaen«, ligesom den illustrerer Turnbulls opfattelse på dette tidspunkt: At »Ligaen« kunne og ville danne grundlaget for den illegale opbygning i Danmark, som England nu sigtede imod, og som faldskærmsfolkene skulle bidrage til. Den 16. januar meddeler Turnbull yderligere »Ligaen«, at man nu har erfaret, at Hammer er i god behold, og han beder officererne optage forbindelse med denne, hvis det ikke allerede er sket. Forbindelse kan ske gennem redaktør Erik Seidenfaden. Den 17. januar sender Turnbull »Ligaen« en meddelelse fra chefen for »S.O.E.«'s danske sektion i London, Lieutenant-Commander Hollingworth, til Mogens Hammer. Meddelelsen er ganske kort og kan ikke have hjulpet Hammer synderligt i hans vanskeligheder. Bortset fra almindelige sympatiudtryk indeholder den kun den ene konkrete nyhed, at en ny leder, R. A. S. (Chr. Mich. Rottbøll), i slutningen af februar vil ankomme sammen med to radiofolk. Rottbøll vil overtage Bruhns arbejde. Omtrent samtidig med disse breve fra dagene omkring den 15.–17. januar må et udateret brev fra Ebbe Munck til »Ligaen« stamme. Munck indvier officererne i de aftaler, der netop i januar blev truffet i Stockholm med landsretssagfører Per Federspiel om finansieringen af »S.O.E.«'s kommende arbejde i Danmark¹⁹⁾. Han anviser fremgangsmåden, hvis officererne ad denne vej skulle ønske hjælp til finansieringen af arbejdet.

Endelig rejser Turnbull i sit brev den 15. januar spørgsmålet om en mundtlig konference i Stockholm med en repræsentant for »Ligaen«.

¹⁹⁾ Om disse aftaler, den såkaldte »Grundtvigsplan«, se »Kontakt med England« s. 102 f. Et grundlæggende materiale til dette finansieringsarbejde findes i de her bevarede korrespondancer.

Et møde synes at have været planlagt i forvejen. I det mindste understreger Turnbull, at det for ham er yderst vigtigt at få opgivet den nøjagtige dato for mødet. I dagene 25. 1.–10. 2. er det udelukket. På dette tidspunkt er han i London til konference. Derpå fortsætter han: » When he comes we will be able to have full discussions on all details of (1) Plan V and (2) Plan D, or as they can also be called (1) Table and (2) Chair. We wish to divide up the two types of operations. The immediate destructive operations to be called Table, and the important secret army organisation to be called Chair. Note that plan V is rather mixed and contains both types. These should be divided up into Table and Chair. The latter is Plan D, which is the most important, we think. The map enclosed shows the territorial divisions suggested for both plans or operations«.

Turnbulls antydninger er ikke ganske klare. Bemærkningerne refererer til en tidligere orientering af »Ligaen« om de britiske dispositionsplaner²⁰). Det omtalte kort med angivelse af den territoriale inddeling af Danmark findes ikke i det bevarede materiale. Men så meget fremgår i alle tilfælde af brevet: For første gang skimter vi i grove konturer de første rids af de engelske planer for organisation af modstand i Danmark i samarbejde med »S.O.E.«. Sådanne planer – netop med en regionaldeling af Danmark – var efter Hollingworths beretning blevet gennemdrøftede i efteråret 1941 mellem ham og Carl Johan Bruhn, og nu ser vi planen begynde at tage form efter det, der gradvis og med utallige modifikationer senere blev realiseret. Kodeordene Table og Chair blev stående i dansk-engelske drøftelser lige til befrielsen som udtryk for henholdsvis sabotagegrupper i øjeblikkelig indsats og grupper i undergrundshæren, der først skulle indsættes i en slutkamp. Den territoriale deling af landet peger hen på den senere realiserede opdeling af landet i regioner²¹). Det fremgår ligeledes klart, at man fra engelsk side regnede stærkt med »Ligaen«s bistand ved realisationen af Londons planer om opbygning af en dansk modstandsorganisation. Derfor var en mundtlig forhandling nu, hvor arbejdet skulle indledes, »very urgent«.

Men også for »Ligaen« måtte en sådan mundtlig forhandling forekomme tvingende nødvendig. Udviklingen havde nu nået et punkt, hvor afgørende principspørgsmål brændte på og måtte klares. Vi må her ind på den særlige problemstilling for officererne i »Ligaen« for at forstå, hvad der fremover skete.

²⁰) I brev til Turnbull af 7. 1. 1942 kvitterer »Ligaen« for modtagelse af sådanne planer. Turnbulls brev herom findes derimod ikke i materialet.

²¹) Jfr. herom f. eks. »Hemmelig Alliance« I s. 169 ff.

Officerernes samvittighedskonflikt

Efterretningsofficererne havde i sommeren 1940 sagt ja til Ebbe Muncks anmodning om at samle militære efterretninger og gennem ham ekspedere disse videre til de allierede i Stockholm. Beslutningen herom og den sikre fastholdelse af beslutningen gennem de deprimerende tyske sejrsmåneder i 1940-41 var både fremsynet og modig. Der var både karakter og uforstyrret nationalt instinkt bag officerernes handling. I historiens lys tegner deres beslutning sig som rigtig og værdifuld, og for England og de allierede blev officerernes handling et første bevis på, at der uanset beslutningen den 9. april og den samarbejds-politik, landet af omstændighederne var tvunget ind i, var kredse i Danmark, som var rede til at gøre en indsats for den allierede sag. Til en vis grad fødtes et arbejde af denne art af selve arbejdets mekanik. Skulle den viden, som den rutinemæssige indsamling af efterretninger hobede op i generalstabens efterretningssektion have nogen betydning, så måtte denne viden selvsagt videre. Overførslen af materialet til de engelske stabe repræsenterede den logiske anvendelse af et vitalt stof indsamlet bag de tyske linier. Officererne tog herefter ansvaret på sig for denne fortjenstfulde anvendelse og præsterede herigennem det hjemlige Danmarks første betydende modstandsindsats. Æren og risikoen blev i lige grad deres.

Som allerede fremdraget var der her tale om et arbejde, hvor officererne i København fuldt ud havde hold på udviklingen, for så vidt som de bestemte omfang, tempo og teknik. De forlangte – og de kunne forlange – den mest gennemførte hemmeligholdelse, ganske i overensstemmelse med professionens faglige krav og sund fornuft. Man møder det i konstante krav om sikker og omgående kvittering for leveret materiale, og man møder det f. eks. i påtale fra dansk side af, at »Liga«-stof telegraferes fra Stockholm til London i kode. Koden kunne tænkes brudt af tyskerne (april 1942). Ligeledes i en udtalt utilbøjelighed til at indlade sig på tvivlsomme eksperimenter ved overførslen af materialet, således en afvisning af et forslag fra Turnbull om at forsøge anvendelsen af brevduer (marts 1942). Sikkerhedssystemet var alfa og omega, og for dette sikkerhedssystem spillede tilliden til Ebbe Munck stærkt ind. Da der i februar 1943 var tale om, at han skulle til London, understreger »Ligaen« i et brev den 26. 2. 43 til ham meget stærkt, at der i så fald må skaffes betryggende garanti for den absolut diskrete modtagelse og ekspedition af forsendelser, ligesom kvitteringssystemet fortsat må fungere helt præcist.

Men een ting var efterretningsarbejdet med officererne som de ydende og englænderne som de modtagende. En helt anden karakter begyndte situationen at få, efterhånden som officererne gennem dette

arbejde førtes ind i samarbejde med den engelske »S.O.E.«-organisation og gennem denne organisation blev stillet overfor engelske ønsker eller camouflerede krav om en drastisk modstandsudvikling. Og dette var netop, hvad der fra begyndelsen af 1942 var ved at ske. Mens Sir Charles Hambro i 1940 som repræsentant for »S.O.E.« i samtaler med Ebbe Munck havde kunnet fastslå, at »it would not be in the interests of Denmark or Great Britain if uncoordinated sabotage was to break out in Denmark at the moment«²²⁾, og mens der heller ikke i 1941 var fremført engelske ønsker om en radikalisering af udviklingen i Danmark, så varslede breve og begivenheder ved nytårsskiftet 1941-42, at en ny kurs var i anmarch. Engelske aktivistplaner anedes, som stred mod officerernes professionelle bedømmelse af situationens muligheder, og som i særdeleshed rejste det uundgåelige spørgsmål om, hvad de som officerer med ansvar overfor hær og regering kunne indlade sig på. Det bør tilføjes, at officererne var kommet ind i samarbejdet med »S.O.E.«, fordi denne organisation nu engang var blevet skabt for at formidle alle britiske forbindelser med modstandsmulighederne i de besatte lande, men at de måtte arbejde sammen med denne organisation uden fra starten at erhverve detaljeret orientering om karakter og placering af denne hemmelige og hemmelighedsfulde organisation. Det tætte røgslør, der fra første færd blev lagt omkring »S.O.E.« og dens aktivitet tillod ikke direkte meddelelser om dens planer. Disse lod sig først gradvis erfare. »S.O.E.« var i allerhøjeste grad en dynamisk organisation, oprettet i sommeren 1940 med det formål at infiltrere overalt i det besatte Europa og overalt at søge at skabe eller inspirere til uro, strejke, sabotage, oprør eller enhver anden form for undergrundsvirksomhed, der på en eller anden måde kunne underminere den tyske udnyttelse af okkupationsområdet. Udtrykt i en såre enkel formel af Churchill, da han den 16. juli 1940 overdrog ansvaret for den nyskabte organisation til Hugh Dalton: »And now, set Europe ablaze!²³⁾«. En organisation med en sådan målsætning kunne ikke indskrænke sig til passiv ekspedition af modstandsydelser, som de lokale forhold nu engang betingede det. Den var i ide og temperament aktiv og aggressiv, den var ukonventionel og immun overfor formelle betragtninger.

Men netop for danske, der kom i samarbejde med »S.O.E.«, kom formelle betragtninger i høj grad ind i billedet. »S.O.E.«'s stilling overfor Danmark var af en særlig art. Organisationens mål var at sabotere den tyske krigsførelse med ethvert tænkeligt, moralsk acceptabelt middel. Men mens organisationen rundt om i Europa kunne placere sine agenter i lande, der var i krig med Tyskland og kunne arbejde hånd i

²²⁾ Sir Charles Hambros beretning, rigsarkivet.

²³⁾ F. W. Deakin. Anf. rapport. Hugh Dalton »Memoirs. The fateful years« (London 1957), s. 366.

hånd med allierede eksilregeringer – for Frankrigs vedkommende med et »France Libre« under de Gaulle – som kunne approbere og autorisere organisationens handlinger og planer og gjorde det – så var situationen i Danmark en ganske anden. Her måtte »S.O.E.« trænge ind i et land, der formelt fastholdt sin neutralitet, og hvis officielle politik var en accept af samarbejdet med okkupationsmagten som en bitter nødvendighed. Opgaven for »S.O.E.« blev her ikke blot den at bidrage til at sabotere den tyske udnyttelse af landet, men også at arbejde for at sprænge denne samarbejdspolitik, hvis realistiske baggrund man fuldtud erkendte, men hvis fortsættelse på langt sigt man ikke agtede at tolerere. På denne baggrund blev samarbejdet mellem »S.O.E.« og officerer i den danske hær af en ganske særlig karakter og betydning. Den engelske organisation var i Danmark i nær føling med repræsentanter for en regulær militærstyrke inde i selve »Festung Europa«, der udelukkende opretholdtes i ly af en opportunistisk politik og de hensyn, tyskerne mente at kunne stå sig ved at vise denne politik. Dette forhold skabte overfor englænderne chancer – ikke mindst efterretningsmæssigt set – men også mulighed for gnidninger i samme grad, som officererne forholdt sig loyale overfor den samarbejdspolitik, der udgjorde en del af deres arbejdsgrundlag. For officererne måtte derfor »S.O.E.«-planernes tilsynkomst give stof til alvorlige overvejelser. Een ting var, at officererne havde påtaget sig den personlige risiko ved leveringen af militære efterretninger. Blev dette trods alle forsigtighedsregler opdaget, kunne det blive alvorligt nok for både hær og regering, men skadevirkningerne for alle andre end officererne selv lod sig dog muligvis afbøde. Officererne havde handlet på egen hånd, og en total desavouering fra politisk side var sikker. Noget ganske andet var det at sammensvære sig med planer, der fra udlandet opererede direkte fjendtligt mod landets lovlige regering og dennes politik. Der rejste sig her en pinlig konflikt, der ikke blev mindre pinlig deraf, at regeringen handlede under pres, og at loyaliteten mod hær og stat derfor ikke nødvendigvis faldt sammen med varetagelse af landets sande interesser. Officererne stod midt i den samvittighedskonflikt, der var den sikre konsekvens af landets politiske situation, men som var tungere at bære, jo større virkninger de individuelle handlinger kunne forventes at få. Denne baggrund må med i vurderingen af den debat, der nu fulgte.

Det kom ikke til nogen mundtlig forhandling i januar inden Turnbulls London-rejse. Den første reaktion fra »Ligaens« side på Turnbulls antydninger møder vi i et brev fra »Ligaen« den 14. februar 1942. Man svarer da både på planerne om »Table Top«'s oversendelse og rører lidt af reaktionen på de generelle planer. Det hedder i brevet: »Vedrørende Bordplanen (Table Top). Vi må på det bestemteste fraråde, at den bringes til udførelse på nuværende tidspunkt. Der er de

slettest mulige betingelser – frost – sne – dårligt vejr. Det er Ligaens faste overbevisning, at planen må udskydes en måned. Hertugen (Borch Johansen) kommer til Stockholm i den nærmeste tid og er også af den opfattelse, at tidspunktet er slet. Ligaen skal iøvrigt til planen knytte følgende bemærkninger. Vi kan og vil ikke deltage direkte i dette. Hertugen vil nærmere udrede grundene. Vi har overdraget det til Hertugen, der vil træffe de nødvendige foranstaltninger. Vi går også ud fra, at I holder jeres løfte om ikke overfor nogen at røbe Ligaen – eller sætte folk i direkte forbindelse med os, uden at vi har godkendt dem. Ligaen vil således afvise enhver, der uanmeldt kommer til os . . . Vi har gennemgået Stoleplanen (Chair). Den er ikke sammenfaldende med det, vi arbejder med, men derom mundtligt senere. Hele Stoleplanen vil blive gennemgået mundtligt under besøg i Stockholm, der antagelig vil finde sted om ca. 14 dage . . .«

Det historiske studium ville kunne drage god nytte af et referat af det møde i Stockholm, hvor Borch Johansen udredede grundene til, at Ligaen ikke »kunne eller ville deltage« i modtagelsen af Rottbøll-holdet. Men et sådant referat eksisterer ikke. Mødereferater fra den tids illegale arbejde er sjældne varer.

Men også uden et sådant lader opfattelsen hos officererne sig erkende, og ikke mindst lader det sig erkende, at de overfor den aktivistiske linie, der nu tydeligt var under udvikling fra Londons side, viser utilbøjelighed til at engagere sig yderligere i »S.O.E.«-programmet og tværtimod søger at lægge en bremse på en udvikling, der i deres øjne let kunne føre til, at tingene løb ud af kontrol. Allerede »Ligaen«s brev af 14. februar anslår grundmotivet: Oversendelsen af »Table Top« bør ikke forceres – »Ligaen« kan og ville ikke deltage direkte i modtagelsen, og arbejdet her overgår til Borch Johansen – de engelske planer er ikke sammenfaldende med det, man i officerskredsen arbejder med.

Det fremgår både af dette brev og af den samlede korrespondance, at officersgruppen fra nu af er tilbøjelig til at trække sig ud af det direkte operationelle arbejde og at overlade ledelsen her til Borch Johansen. Endnu i begyndelsen af marts sender Turnbull meddelelser af operationel karakter – stadig vedrørende »Table Top« – til »Ligaen«, og der svares fra dennes side, men med en klar understregning af, at »Ligaen« ikke længere er direkte involveret i sager af denne art. Den 12. marts hedder det i brev til Stockholm: »Stedet ved Aggersvold (hvor Rottbøll-holdet ca. 1 måned senere blev nedkastet) til brug ved bordplanen er recognosceret og fundet velegnet . . . Der vedlægges 2 kort over egnen . . . Hermed skulle Ligaens deltagelse være endt. Hertugen (Borch Johansen) sørger nu for resten«²⁴). Og fra nu af skilles kor-

²⁴) Selve recognosceringen foretaget af Borch Johansen. Jfr. Borch Johansens beretning.

respondancen, uanset at den vedvarende ekspederedes gennem »Ligaens« kanaler til og fra Stockholm: Sager af operationel karakter adresseredes til Borch Johansen, sager af finansiel karakter til Federspiel og medarbejdere; øvrige sager til »Ligaen«.

Mens officersgruppen således ved nytårstid havde været på vej til at lade sig spinde ind i et ret tæt samarbejde med »S.O.E.« og faktisk indtil dette tidspunkt havde været »S.O.E.«s eneste vigtige kontakt i Danmark, så synes det klart, at gruppen med den voksende erkendelse af karakteren af »S.O.E.«s arbejde nok holder sig à jour med, hvad der sker, men samtidig søger at lægge luft mellem sig og faldskærmsfolkenes arbejde i marken.

En række forskellige forhold synes at have bestemt opfattelsen. Først og sidst er der ingen tvivl om, at officererne betragtede oversendelsen af efterretningsstof som deres absolut primære opgave, og at alle andre hensyn måtte vige for hensynet til den sikre fortsættelse af denne vitale funktion. Støt og konstant fortsatte strømmen af disse efterretninger, og det er nævnt, hvorledes korrespondancen gang på gang understreger nødvendigheden af et absolut vandtæt sikkerhedssystem omkring dette arbejde.

Men hertil føjede sig uden tvivl også det moment, at »S.O.E.«s arbejde i Danmark fik både en tragisk og uheldig start. Tragedien var Carl Johan Bruhns død. Han skulle indlede organisationens arbejde i Danmark og fra begyndelsen af søge at skabe tillid til dens virke. Han skulle gøre det med fuld viden om organisationens og især den danske afdelings umådelige svaghed og stillet overfor en politisk situation i Danmark, der tvang hans eventuelle medarbejdere ud i åben konflikt med landets lovlige myndigheder. Unægtelig en situation og en opgave, der måtte forekomme næsten håbløs. Bruhn synes imidlertid at have ejet en lang række personlige forudsætninger for at gå ind i et sådant arbejde. Under alle omstændigheder var han nøje underrettet om »S.O.E.«s planer og muligheder og stod lederen i London, Hollingworth, meget nær. Han havde muligt evnet at skabe tillid, hvor en tragisk udvikling nu kom til at så mistillid. Men helt bortset fra denne tragedie, som ingen kunne gøres ansvarlig for²⁵⁾, så var starten af det engelske arbejde i Danmark i flere andre henseender uheldig, og ikke mindst

²⁵⁾ Det bør dog understreges, at oversendelsen af Bruhn-holdet ikke fra engelsk side synes at have været tilrettelagt med den omhu, en sådan operation krævede. Det er allerede fremhævet, at oversendelsen skete imod aftalerne med »Ligaen«-Borch Johansen. Den nævnte tyske rapport om fundet af Bruhns lig bringer yderligere den detalje, at en af de fundne pakker bar et papskilt med følgende påtegning: »Chilblain. Conienis. 2 packages. 1 spade. Re-packed, 3. 12. 41«. De to første navne var de kodenavne for de to faldskærmsfolk, der skulle anvendes i kommende radiosendinger. At en sådan påtegning skulle være fjernet ved starten fra England, synes givet, samt at en elementær sikkerhedsforanstaltning altså var overset eller simpelthen glemt. Påtegningen viser iøvrigt, at Bruhn-holdet var klar til start senest d. 3. december 1941.

må det have tegnet sig sådan for officererne i »Ligaen«. De var fra starten de mest indviede og havde derfor mulighed for hurtigere end andre at danne sig en mening om det, der var under udvikling. Dommen blev kritisk og var nok ikke uden betydning for den retræte, de i begyndelsen af 1942 indledte overfor faldskærmsorganisationen.

Det lønner sig sikkert at se tingene udvikle sig, som officererne så det. Først Sneums ankomst med en radiomedhjælper, der ikke kunne få forbindelse, så holdet snart løb ind i betydelige vanskeligheder. Derpå langvarige vanskeligheder med oversendelse af Bruhn-holdet og trods alle aftaler om det modsatte en pludselig og uoverventet »blind« oversendelse med tragisk udgang. Samtidig hermed en tilsyneladende britisk ineffektivitet i drøftelserne om at få dels Sneum, dels Christmas Møller af sted med flyvemaskine eller på anden måde. For Sneums vedkommende kom hertil yderligere, at Turnbull den 15. januar 1942 i brev til »Ligaen« dels måtte erklære, at R.A.F. kategorisk afslog at hente Sneum, dels noget urealistisk fremsatte planer om, at Sneum enten kunne rejse legalt til Sverige eller trække sig tilbage og holde sig i ro i Danmark. Hertil kom, at Turnbull måtte erklære, at »S.O.E.« ikke formelt havde noget »ansvar« for de to mænd i Sneum-holdet, men at der her var tale om et initiativ fra en konkurrerende britisk organisation: »Neither we personally nor our headquarters in London were responsible for putting »Nielsen« and »Møller« (Sneum-holdet) in the country, but we agree we have a normal responsibility since after all some people in London did do it and we are the only ones in touch with you. London ordered us to hand the matter over to another department since we had nothing to do with the men. This was the reason for asking for personal contact with the two men since in this way the other department would be able to get in direct touch with them and you and we could be free of responsibility for them«. For officererne kunne konstateringen af, at England altså syntes at arbejde i Danmark gennem to uafhængige og rivaliserende kanaler, kun tage sig ud som rod. Til alt dette kom i januar de farlige konsekvenser af Bruhns død: Mogens Hammer efterlyst, uden instruktion og autoritet, uden radioapparat eller anden kontaktmulighed med London. Kun en nødkontakt til redaktør Erik Seidenfaden, givet ham i London i efteråret, og en besked herom fra Turnbull til »Ligaen« (16. 1. 1942) bidrog til, at trådene til ham blev knyttet.

Alt i alt kan det ikke undre, om officererne i »Ligaen« så med betydelig skepsis på det, der nu var ved at udvikle sig. Men hertil kom, at deres målsætning og planlægning principielt afveg fra og måtte afvige fra, hvad man i »S.O.E.«s hovedkvarter i London arbejdede med. I London opererede man med forestillinger om omgående sabotageaktivitet og revolte mod den officielle danske politik overfor Tyskland.

Officererne opererede med langsigtet planlægning i ly af den danske politik. Endemålet var fælles: Kamp mod den tyske okkuperingsmagt, men tempo og taktik var unægtelig forskellig.

Forhandlinger i Stockholm

Dette kom frem, da ritmester Lunding i begyndelsen af marts kom til Stockholm til de længe planlagte mundtlige drøftelser mellem ham og Turnbull-Ebbe Munck.

Atter mangler et mødereferat. Men vi har Ebbe Muncks dagbog, der kort refererer mødet og forhandlingerne og fastslår, at »Mathis (Lunding) fremlægger planer, der helt reviderer de gamle«²⁶⁾, og i det nye materiale har vi nu en yderligere belysning af mødet, først og ganske kort i et brev fra Turnbull til »Ligaen« af 10. marts 1942, hvor han takker for »most interesting and inspiring conversation«, og dernæst og navnlig i en længere skrivelse fra Turnbull til »Ligaen« af 11. april 1942, hvori Turnbull i detaljer refererer Londons foreløbige svar (preliminary reactions) på de af officersgruppen gennem Lunding fremsatte synspunkter og planer. Dette brev belyser klart, hvad det er, der er blevet forhandlet, og hele den stilling, »Ligaen« indtog vis a vis det engelske initiativ i Danmark. Brevet er en væsentlig kilde og kræver en nærmere gennemgang.

Turnbull slår indledningsvis fast, at planen er blevet vel modtaget og er blevet anset af så stor vigtighed, at den har været genstand for drøftelse både i den britiske generalstab og i krigskabinetet. Planen er endnu under diskussion, men et forløbige svar er indløbet. Derpå går Turnbull over til en detaljeret gennemgang af en række punkter i den P-plan, som Lunding under mødet i Stockholm i marts havde fremlagt. Forinden gennemgang af Turnbulls autoriserede bemærkninger vil det imidlertid være nødvendigt kort at skitsere denne P-plan, som nu blev fremsat fra dansk side som et positivt modstykke til de planer, man i »S.O.E.« omgikkes med. Planen er i »Kontakt med England« karakteriseret med følgende ord: »P-plan(en) . . . gik ud på at forberede foreringen af militære styrker landet over ved hjælp af lokale reserveofficerer. Planen betød i princippet en væsentlig udvidelse af hærens engagering i det tidlige illegale arbejde, idet den gik ud over det indtil da dominerende efterretningsarbejde. Ikke desto mindre hvilede den på synspunkter, der var vidt forskellige fra dem, der anlagdes fra de civile modstandskredses side. Mens disse sidste sigtede mod en direkte kamp med tyskerne, fortrinsvis ført med sabotagen som våben, indskrænkede P-planen sig til forholdsregler, der først skulle blive effek-

²⁶⁾ Citeret sammen med et brev fra Munck til »Ligaen« i »Kontakt med England« s. 144 f.

tive i tilfælde af et tysk sammenbrud, hvor det fra hærens side skønnes nødvendigt, at man disponerede over styrker, der kunne overtage vigtige bevogtningsopgaver og overfor regeringen garantere ro og orden i landet Den militære plan byggede på den forudsætning, at hæren i det mindste i nogen grad kunne holdes intakt. Et politisk brud med tyskerne med den uundgåelige opløsning af hæren måtte derfor undgås. Opgaven måtte blive at fastholde og udnytte samarbejdstilstanden og benytte den til organisering og udbygning af efterretningsarbejdet. Sabotage og anden form for åben kamp måtte undgås af taktiske grunde²⁷⁾.

Det vil af det efterfølgende fremgå, at denne karakteristik af P-planen er holdbar med den modifikation, at P-planen også opererede med indsættelse af militærgrupperne i en slutkamp, hvor enten opløsning i Tyskland eller invasion af allierede styrker gjorde en sådan kamp militært mulig. Og hvad blev så den engelske reaktion på disse planer? Turnbulls bemærkninger i brevet af 11. april er følgende:

London godkender i princippet P-planen og »the policy of the Liga«. London forbeholder sig dog ret til at sende enkelte faldskærmsfolk til Danmark, væsentligst som radiofolk, instruktører og organisatorer. Dette vil dog i hvert enkelt tilfælde kun ske med »Ligaens« samtykke. Man håber, at »Ligaen« vil yde dem en vis hjælp, selvom man er indforstået med, at den egentlige hjælp vil blive ydet dem af Borch Johansen. Man håber, at »Ligaen« gennem Borch Johansen vil »assist and encourage passive resistance and »insaisisable« sabotage and the Hertug (Borch Johansen) will agree to pay special attention to sabotage of aeroplanes, shipbuilding, ships, road and rail-communications for which London will supply the necessary equipment«. Man håber, at »Ligaen« ikke vil misbillige en sådan sabotage ledet af Borch Johansen, men man accepterer på den anden side, at en sådan sabotage først skal bringes til udførelse, så den tidsmæssigt falder sammen med den fulde udfoldelse af P-planen. Sabotage-arbejdet skal på »the Day« støtte udførelsen af P-planen. Man giver udtryk for håbet om, at »Ligaen« vil fortsætte efterretningsarbejdet.

Hertil føjes så et direkte tilsagn af politisk natur: »It is agreed that London will modify its radio-propaganda in order to avoid upsetting the status quo inside your country and steps are being taken to bring American propaganda into line. In future all unnecessary incitement to sabotage will be avoided and unnecessary attacks will not be made upon the present government«. Dette uddybes nærmere i slutningen af Turnbulls brev: »With regard to propaganda as I say above this is now to be co-ordinated so that nothing will be said or done to create unsuitable conditions for the effective development of the P-plan. Lon-

²⁷⁾ Kontakt med England s. 145.

don radio have abandoned the policy of attempting to form a split in your government and agrees that nothing must be done which might cause a change in the status quo. It is realised that the present Quisling government must remain for the time being if we are to preserve the organisation which the Liga has under its control«.

Dette suppleres med et direkte militært tilsagn. London går ind på, at sabotage, der kun har til hensigt at genere fjenden skal opgives, og at Borch Johansen i samarbejde med Rottbøll skal samle sig om et »roligt og diskret« organisationsarbejde, så deres organisation på »the Day« vil være en del af P-planen. I forbindelse hermed erklærer Turnbull, at London ønsker at berolige (»reassure«) »Ligaen« med hensyn til sabotage-arbejdet. Han skriver, at »Ligaen« måske er urimeligt nervøs for dette arbejde. Det er ikke Londons hensigt at sprænge løs »whole-sale«, og London tror, at »Ligaen« selv vil erkende, at de vil få brug for specialuddannede folk med specialudrustning til at gennemføre nøjagtig sabotage og »commandotype of warfare« i tilslutning til militære operationer.

Endelig fremsætter Turnbull med understregninger følgende erklæring: »The Joint Chiefs of Staff Committee and the War Cabinet have agreed that absolutely no work of any kind will be done in your country without your knowledge and without being agreed between you and the Captain (Turnbull). No other British organisation will be allowed to work in your country and your only authentic channel of communication with the British authorities will be through the Captain and through Top (Rottbøll) and his radiomen . . . All intelligence work for the British shall pass through the Captain to London or if necessary through one of Tops radiomen«.

Det lader sig ikke nægte, at det engelske svar på P-planen er ved at sprænges af svære modsætninger. Det er klart, at to fundamentalt forskellige synspunkter på den engelske politik i Danmark kæmper om ordene. På den ene side et tydeligt britisk ønske om en fortsættelse af efterretningsarbejdet. Af hensyn hertil løftet om, at S.I.S.-agenter ikke længere vil blive sendt til Danmark. I forbindelse hermed en klar britisk interesse for P-planens para-militære styrker. Både af hensyn hertil og af hensyn til efterretningsarbejdet vidtgående indrømmelser til »Ligaen«s synspunkter: Ingen underminering af den politiske situation i Danmark, ingen agitation for sabotage, ingen aktivitet i Danmark uden »Ligaen«s godkendelse. På den anden side er det lige så klart, at man ingenlunde af den grund har lagt »S.O.E.«s aktivistplaner på hylden. Man forbeholder sig alle muligheder. Der vil efter programmet blive sendt faldskærmsfolk til Danmark, og de vil i samarbejde med civile danske modstandsfolk – foreløbig nævnes kun Borch Johansen – forberede og eventuelt gennemføre sabotageaktioner. Turnbull gør sig store

anstrengelser for at fremstille denne del af programmet på en sådan måde, at det vil kunne accepteres af »Ligaen«. Men netop på dette punkt er det, at det britiske svar sprænger sig selv. »S.O.E.«s planer lod sig på langt sigt ikke forene med officerernes opfattelse, men faldt nøje sammen med opfattelsen i den civile modstandsbevægelse, der nu – netop i foråret 1942 – var under dannelse i Danmark. For den gjaldt det, at man så hurtigt som gørligt måtte gå i aktion og stille mod en sprængning af samarbejdet med tyskerne og etablering af den åbne kamp. Dette var også »S.O.E.«s politik. Det kunne ikke være officerernes.

Virkningen af Lundings møde i Stockholm i marts og fremsættelsen af P-planen blev da den, at man fra engelsk side foreløbig holdt igen i Danmark, uden at man derfor indlod sig på at stoppe forberedelserne til det langtidsprogram, man var besluttet på. En taktisk bestemt drejning af planerne – ikke nogen principiel ændring. Dernæst fik forhandlingerne den vigtige langtidsvirkning, at det nu blev klart præciseret, at de danske officerer alene og uden britisk indblanding varetog al efterretningsarbejde, og at de – også af denne grund – blev koblet ud af direkte deltagelse i andet arbejde. Dette resultat fremtrådte naturligvis ikke straks så klart, som det fremtræder i en historisk betragtning. Bl. a. rummede opstillingen af P-planens para-militære styrker et usikkerhedsmoment: I hvor høj grad ville sådanne styrker kunne indsættes i egentlig modstandskamp. Meget ville her komme til at afhænge af udviklingen. Men så meget lå allerede fast i april 1942: »Ligaen« kunne og ville ikke være den umiddelbare støtteorganisation for »S.O.E.«-arbejdet, som Turnbull ved nytårsskiftet havde forestillet sig. Noget sådant forhindredes af den danske politiske situation og den stilling, officererne var låset fast i.

Modtagelsen ved Jyderup

Hele denne principdebat fandt sted, mens »Table Top«-holdet: Chr. Michael Rottbøll, Paul Johannesen og Max Mikkelsen i England utålmodigt ventede på at komme af sted for at tage Bruhns arbejde op. Debatten fik uundgåeligt virkninger for de arbejdsvilkår, dette hold kom til at virke under. Mens oversendelsen af Bruhn-holdet havde været fremkaldt af London-hovedkvarterets ønske om, at man nu tog fat i Danmark og efter omstændighederne fik åbnet fjendtlighederne, blandt andet fordi organisationens danske sektion nødvendigvis måtte vise sin eksistensberettigelse og føre bevis for, at der skjult under den officielle danske politik gemte sig en vilje til åben modstand, så var der nu i det mindste kommet flere nuancer ind i billedet. Der var bag Rottbøll-holdet stadig et levende »S.O.E.«-ønske om at få gang i tingene, men

der forelå nu også et løfte om, at al arbejde skulle indordnes under de politiske hensyn, og at der måtte fares med lempe. Direktiverne fra London måtte under disse forhold blive valne. Vi kender ikke i detaljer Hollingworths mundtlige direktiver til Rottbøll. Vi ved end ikke, i hvor høj grad Rottbøll var orienteret om den modificering af kursen, der var blevet accepteret i London, endnu før han og hans folk var kommet af sted. Men vi kender nu valenheden fra det første brev, Rottbøll modtog fra Hollingworth, da han var kommet til Danmark. Det er dateret den 18. maj 1942 og indeholder bl. a. følgende linier: »It is largely up to you, boys, on the spot, to decide what can be done and what cannot. We here in London can advise both from the technical point of view and from the broader view of the war situation which we can get through being closer to the centre of the allied war machine. We do not wish to give orders. We do not wish you to take any action which you know to be wrong towards your own country. We will be sympathetic and respect all your wishes . . . we will always do our best to appreciate your difficulties«.

Megen venlighed – men liden støtte. Rottbøll havde unægtelig god brug for sympati. Hans direktiver var lunkne til det utålelige. Ventetiden for Rottbøll-holdet var blevet lang. Som nævnt havde det oprindeligt været tanken, at holdet skulle have været af sted allerede i slutningen af februar, og vi ved nu, at beslutningen om at sende Rottbøll over som erstatning for Bruhn må være taget, så såre man i London erfarede Bruhns skæbne. Allerede den 17. januar kunne Turnbull via »Ligaen« sende Mogens Hammer følgende besked: »B.'s (Bruhns) work will be taken over by R.A.S. (Rottbøll) who is due for departure with two radio-operators at the end of February. They will work areas »B« and »C« and you will retain area »A« as chief radio man«.

Oversendelsen var imidlertid blevet forsinket uge efter uge. Streng vinter med frost, sne og isslag havde været een af årsagerne, men der havde været flere. Vi ved fra efterkrigsberetninger af Borch Johansen og Max Mikkelsen samt fra Ebbe Muncks dagbog, at der blev foretaget adskillige forgæves forsøg, inden nedkastningen endelig delvis lykkedes, og det nye materiale bekræfter dels beretningernes skildring af operationens forberedelse og gennemførelse, og dels bringer den en række detaljer, der klart belyser de overordentlige vanskeligheder, der i 1942, hvor kontakterne var dårligt udbyggede, erfaringerne små og de tekniske hjælpemidler yderst sparsomme, lagde sig hindrende i vejen for gennemførelse af sådanne operationer. Gennem 3 måneder vander problemerne om »Table Top«-operationen regelmæssigt tilbage i korrespondancen. Mogens Hammer var længe uden radioforbindelse, og alle aftaler måtte derfor gå den langsomme vej over Stockholm – med alle de

komplikationer, dette medførte. Lad os følge problemerne, som vinteren slæbte sig frem:

Den 15. januar averterer Turnbull første gang operationen, og to dage senere bebudes i en særlig meddelelse til Hammer, at Rottbøll-holdet vil komme. Nedkastningen er berammet til egnen omkring Haslev, hvor en plads er udpeget og overfløjet af R.A.F. Tidspunktet opgives til slutningen af februar. Men allerede den 29. januar følger de første ændringer i de tekniske instrukser. Den 14. februar advares der fra dansk side mod den øjeblikkelige gennemførelse af planen, og få dage senere – den 19. februar – følger atter fra Turnbull ændrede instrukser. Der ville ikke kunne blive tale om avertering over B.B.C., og et dansk modtagehold må derfor rykke ud uden avertering i samtlige nætter den 26. 2.–6. 3., eventuelt helt frem til den 10. 3. Vanskelighederne har deres rod i den manglende radiokontakt med Danmark. Hammer har endnu ikke fået noget apparat – dette skal netop komme med »Table Top« – og man vil fra England ikke kunne få kontakt, hvis planerne pludselig skulle blive ændrede. Den 10. marts synes imidlertid vanskeligheden med B.B.C. overvundet. Turnbull meddeler, at en prøveaflytning er berammet i B.B.C. den 18. marts, hvor de aftalte kodesignaler vil blive sendt »som prøve«. Samtidig er der nu sket den ændring, at pladsen ved Haslev er taget af programmet, og Turnbull anmoder om forslag til andre pladser fra dansk side; eventuelt kan pladser i Jylland anvendes. Den 12. marts og igen den 19. marts fremsendes fra dansk side forslag om pladsen ved »Aggersvold« nær Jyderup, og atter advares der fra »Ligaen«s side mod en omgående gennemførelse af planen: »...vejret (er) stadig det slettest mulige... hård frost, sne, blæst og voldsom isslag ind imellem«. Det fremgår, at man fra engelsk side på grund af den manglende radiokontakt savner viden om de meteorologiske forhold over Danmark, og at alene dette skaber vanskeligheder, som kun etableringen af en radiokontakt vil kunne løse. Den 18. marts gennemføres den planlagte prøveaflytning, men den 19. marts må Turnbull skrive til Borch Johansen og undskylde, at man i B.B.C. havde misforstået aftalerne, så forkerte signaler var blevet afgivet. Ny aftale må nu træffes.

Endelig den 26. marts kan korrespondancen – i et brev af 28. marts fra Turnbull til Borch Johansen – konstatere et af de forgæves forsøg. Kl. 19.15 den 26. marts var den engelske maskine med »Table Top«-holdet startet og var kl. 23.30 nået frem til det aftalte punkt ved Aggersvold. Og så var uheldet atter ude: »The aircraft circled very low round your point for about forty minutes, but seeing no lighting system, returned home«. Fra den engelske maskine havde man imidlertid observeret, at der på vejen i nærheden af pladsen holdt 3 biler med tændte lys samt at pladsen var delvis oversvømmet. Man havde deraf draget

den slutning, at enten var modtageholdet blevet overrasket af bilerne, eller også tilhørte bilerne netop modtageholdet, og lysene skulle så fortolkes som en advarsel mod at kaste på de oversvømmede marker. Fortolkningen var urigtig. Borch Johansen, der ene mand havde påtaget sig gennemførelsen af modtagelsen, var ikke nået frem. Isslag på vejene havde umuliggjort kørsel, og på turen fra København var Borch Johansen havnet med bilen i grøften.

Uheldet skabte nye problemer. Fra London måtte man nu antage, at Aggersvold-pladsen efter maskinens langvarige kredsen over stedet ikke længere var brugbar. Foreløbig – indtil nærmere oplysning fra Danmark var indhentet – måtte »Table Top« udsættes. I tilfælde af, at pladsen var kompromitteret, udbad Turnbull sig nye forslag fra Danmark, og atter blev Jylland bragt i forslag og denne gang med direkte geografisk sigte: »For new point London suggests Overgaard situated on the south bank of Mariager fjord which Stig Jensen once told me would be very suitable for reception and which is owned by a good friend of his«. Turnbulls bemærkning²⁸⁾ bringer for første gang de to ledende modstandsfolk, Stig Jensen og Flemming Juncker – »Overgård«s ejer – ind i billedet. Begge skulle senere få afgørende betydning for modtagearbejdet i Danmark. Samtidig hermed beordrede Turnbull indførelsen af et nyt lyssystem, der med omgående virkning sattes i kraft.

Begivenhederne den 26. marts førte således til en ny udsættelse. Borch Johansen fastholdt ganske vist Aggersvold-pladsen, men meldinger over Stockholm måtte først nå frem og tilbage, før man igen kunne gøre klar. Stadig umuliggjorde den manglende radiokontakt hurtige beslutninger. Det er næppe muligt at overdimensionere de vanskeligheder, det skabte for det tidlige nedkastningsarbejde, at en radiokontakt ikke eksisterede eller at overvurdere de vanskeligheder, etableringen af en sådan kontakt medførte. Men netop i den fornyede ventetid efter den 26. marts viste det første spæde lysglimt sig for radioarbejdet. Det lykkedes Turnbull fra Sverige at få smuglet et apparat, den såkaldte »Possone«, ind i Danmark²⁹⁾, og den 1. april kunne Turnbull i en længere skrivelse til Borch Johansen give udførlige instruktioner for anvendelse af dette apparat. Bortset fra en række tekniske meddelelser om sendetider, bølglængder m.m. indeholdt instruksens meddelelsen om, at Borch Johansen skulle overlevere Mogens Hammer apparatet, og at det kun måtte anvendes til sendinger til London – ikke til Sverige. Man var i London klar til at lytte, og Hammer skulle så hurtigt som muligt etablere kontakt. Foreløbig måtte der kun sendes stof vedrørende

²⁸⁾ Jfr. beretning af Juncker, ifølge hvilken Stig Jensen under ophold i Stockholm havde foreslået Turnbull anvendelsen af Junckers gods »Overgaard« og derpå drøftet tanken med Juncker, der stillede godset til rådighed.

²⁹⁾ Om »Possonen«, jfr. »Kontakt med England« s. 131 f.

»Table Top«-operationen. At Hammer omgående fik apparatet og gik i gang med sendinger fremgår af en svarskrivelse fra Borch Johansen til Turnbull den 23. april, i hvilken vi får et glimt af den første illegale radiokontakt, der under krigen etableredes mellem Danmark og England. Det hedder herom med Borch Johansens ord: »... Possone not tried for communication with Sweden. At my own responsibility I handed the set over to Arthur (Hammer) for getting connection with England, having sent some postcards³⁰⁾ to Stockholm trying to make you start listening according to signalplan of Possone. He tried every time possible according to Possone-plan without getting answer until arrival of Table-Top who told that Possone had been heard and would be answered next time, which was the 20. 4. ... The set takes London easily but the sending effect is not strong. The first message from London told Arthur of arrival of Table Top. The next message could not be understood by Arthur, so please ask London to rereap and send key...«. Vi har her en ret præcis datering for åbningen af den vitale radioforbindelse mellem det besatte Danmark og den frie verden.

Da Borch Johansen den 23. skrev sit brev til Turnbull om Possonen, kunne han samtidig meddele om ankomsten af Rottbøll-holdet. Efter uheldet den 26. marts blev et nyt forsøg gjort den 12. april. I et brev til Borch Johansen den 15. april meddeler Turnbull, at en maskine startede med »Table Top«-holdet den 12. april kl. 21 fra England, men at maskinen endnu engang måtte vende om på grund af fåge over nedkastningspladsen. Et nyt forsøg bebudedes for de nærmeste dage, hvis vejret endelig ville vise sig gunstigt. Den 15. april foretoges et nyt forgæves forsøg, men endelig den 16. april lykkedes »Operation Table Top«, i det mindste delvis. Rottbøll nåede sikkert ned på marken ved Aggersvold og kontaktede Borch Johansen, og kort tid efter blev også Johannesen, der var landet i træerne omkring pladsen, kontaktet. Derimod lykkedes det ikke i første omgang at få forbindelse med Max Mikelsen. Også han var landet i træerne og mistede ved et fald til jorden bevidstheden. Tidlig om morgenen kom han til sig selv igen, og det lykkedes ham at nå frem til København, hvorfra han senere kunne slutte sig til kammeraterne. Borch Johansens ord i rapport til Turnbull den 23. april om nattens begivenheder er knappe: »Table Top arrived on the 16th. Signals worked well. The day before they worked OK too. The plane caught the point precisely but obviously there were some blunders dropping all the chutes except the first outside the area. The two last landed in the trees, one more than thousand metres from the field. Probably the first container was dropped in trees too. The last fell several kilometres away from the field and was not found. We re-

³⁰⁾ Postkort med vekslende motiver anvendtes i et primitivt, men effektivt kodesystem mellem København og Stockholm.

mained to 6 a. m. looking sharply for the last container and for Cotton (Max Mikkelsen), but then had to leave. Cotten reached Copenhagen by train before police was alarmed«.

Christmas Møllers rejse

Med Rottbøll-holdets oversendelse var et af Londons øjeblikkelige mål realiseret. Kort efter nåedes et andet mål, Christmas Møllers rejse til England³¹). Selve det illegale arrangement var i de første måneder af 1942 blevet lagt i hænderne på Borch Johansen, efter at det omkring årsskiftet var blevet klart, at en afhentning i engelsk flyvemaskine ikke lod sig praktisere, og efter at »Ligaen« havde trukket sig ud af det direkte forberedelsesarbejde. Borch Johansen havde herefter planlagt udrejsen i en fragtbåd, der fra Limfjorden fragtede moler til Gøteborg, og datoen var oprindeligt blevet fastlagt til den 20. januar. Den 18. januar måtte rejsen imidlertid udsættes. Isen i Limfjorden forhindrede bådens udsejling. Et forsøg på at nå frem i løbet af vinteren ved hjælp af en fingeret rejse til Bornholm over Sverige mislykkedes, da Christmas Møller ikke kunne opnå tysk tilladelse til at rejse til Bornholm. Der var herefter ikke andet at gøre end at afvente foråret, og da Borch Johansen den 23. april rapporterede til Turnbull om ankomsten af »Table Top« kunne han samtidig meddele, at man nu havde planerne klare: »J. C. M. will start according to plan as soon as ice in Limfjord permits. Ask Christensen, Gøteborg (den engelske konsul) to stand by from the 1. 5. There will be telephoned to him from the harbour. He must prepare sleeping-car-tickets for 2 men and a lady«. Fra Stockholm blev det spørgsmål i sidste øjeblik rejst, om man af hensyn til »Ligaen«s ønske om, at udviklingen i Danmark ikke blev forceret og den engelske accept af dette synspunkt, skulle beslutte at standse Christmas Møllers rejse. – Den 11. april skriver Ebbe Munck hjem til »Ligaen« herom, og endnu den 24. april kan »Ligaen« svare, at rejsen er under forberedelse, men »om han overhovedet skal rejse eller ikke, kan der af forskellige grunde ikke tages standpunkt til, førend efter at denne sending er afgået. Men der skal derefter hurtigt tilgå meddelelse, om han rejser eller ikke«. De efterfølgende betragtninger er på grund af fejl i filmen ulæselige.

Spørgsmålet om en udsættelse eller en aflysning af rejsen er formentlig ikke kommet videre end til »Ligaen«. Der er i Christmas Møllers egen fremstilling³²) ingen antydning af, at en sådan tanke skulle

³¹) En detaljeret skildring af drøftelserne forud for rejsen, udarbejdet af Christmas Møller og dateret d. 1. 7. 1942, findes bl. a. i Sten Gudmes arkiv. Skildringen er udarbejdet i form af et memorandum både på dansk og engelsk.

³²) Anf. fremstilling i Sten Gudmes arkiv.

være drøftet, og det fremgår klart både af Christmas Møllers fremstilling og af Borch Johansens brev til Turnbull den 23. 4., at rejsen nu var endelig og uigenkaldeligt fastsat med afrejsedato den 30. april. Det synes klart, at Christmas Møller under alle omstændigheder ville have afvist enhver tanke om udsættelse eller aflysning. Hans fremstilling af de sidste uger i Danmark redegør for hans nære forbindelse med faldskærmsfolkene gennem Borch Johansen og gennem redaktørerne Seidenfaden og Kiilerich. Han træffer Hammer i marts. Han er orienteret om ankomsten af »Possonen« og Hammers første radiosendinger. »Vi begynder at prøve på at sende direkte besked til England«, hedder det i hans fremstilling. Han følger gennem Borch Johansen begivenhederne den 16.–17. april og oplever sammen med denne »nogle meget spændende timer, mens vi venter på efterretninger om, hvorledes det er gået med den tredje mand. Borch Johansen ved ikke, om han overhovedet er smidt ud af maskinen«. Og netop den 23. april – den dag, Borch Johansen skriver til Turnbull og opgiver rejsedato – er størsteparten af faldskærmsholdet samlet i Christmas Møllers hjem: »De tre bor sammen; Rottbøll, Mikkelsen og den første faldskærmsmand, Arthur (Hammer), og de er hjemme hos mig sammen med Kiilerich og Borch Johansen torsdag den 23. april. Deres besked er den samme, at jeg ønskes i London, og i dagene inden min afrejse bliver der sendt tre meldinger – ikke med spørgsmål om, hvorvidt jeg stadig ønskes, thi det synes vi ikke, jeg mere kunne, men besked om, at jeg kommer – dels til Stockholm, dels til Gøteborg, dels til London. Den sidste melding sendes gennem radioapparatet«. I Christmas Møllers sind var der på dette tidspunkt ingen tvivl. Hans sidste oplevelse i Danmark, ankomsten af faldskærmsfolkene, kan kun have bidraget til at stemme ham ivrigt til en af de opgaver, han så liggende foran sig: Fra London at animere til aktiv modstand. Hans opfattelse lå faldskærmsfolkenes nærmere, end den lå opfattelsen i »Ligaen«.

Den 30. april fandt rejsen sted, og den 4. maj kunne Christmas Møller fra Stockholm skrive til Borch Johansen: »Kære BJ. Vel hertil – håber at komme af sted i aften³³⁾ – men let bliver det åbenbart ikke. Jeg er Dem uhyre taknemmelig for Deres glimrende hjælp. Jeg skal i eftermiddag have en samtale med Captain (Turnbull), og jeg har allerede sagt ham, at han skal bygge på Dem. Alle andre spiller ingen rolle Min bekymring lige nu er, hvor længe min fraværelse kan holdes skjult i Danmark. Hvis der allerede er noget ude om det, så lad brevene gå af³⁴⁾ – eller bestem selv – dog senest fredag. J. C. M.«.

³³⁾ Med flyvemaskinen til Skotland.

³⁴⁾ Forinden sin afrejse havde Christmas Møller skrevet en række breve, der skulle afsendes, så såre hans fravær ikke længere lod sig skjule. Brevene skulle bl. a. tjene som alibi for folk, der kunne mistænkes for meddelagtighed.

Christmas Møllers vending i brevet, at han overfor Turnbull har understreget, at man skal »bygge på Borch Johansen« og at »alle andre spiller ingen rolle«, kan næppe fortolkes på nogen anden måde, end at Christmas Møller i sin samtale med Turnbull har taget utvetydig stilling for en aktiv modstandspolitik i Danmark. Det har ligget ham på sinde i det korte brev at meddele Borch Johansen dette. På den baggrund, det nye materiale bringer til forståelse af de behandlede inderkredses problemstilling, forekommer det sandsynligt, at der med »alle andre« også sigtes til »Ligaen« eller højst sandsynligt specielt til den, og at Christmas Møller altså allerede ved sin udrejse var fortrolig med de synspunkter om en henholdende politik, som officerskredsen havde gjort sig til talsmand for, og at han ikke billigede disse synspunkter – så lidt som Borch Johansen gjorde det. Dette ville svare til hans situation, til den politik, han anlagde, da han nåede England, og til hans oplevelser umiddelbart inden han forlod Danmark. Deltagerne i mødet i hans hjem den 23. april var alle extremister, han selv og Ole Kiilerich hovedmænd bag det nystartede »Frit Danmark«, Borch Johansen designeret leder af en kommende sabotageaktivitet og de 3 faldskærmsmænd selvskrevne tilhængere af en voldsom udvikling. Der er ikke overleveret os noget referat af, hvad der blev drøftet på dette rent private møde, men om atmosfæren på mødet kan der ikke herske stor tvivl: Den har været aktivistisk og opstemt af nylige og forestående begivenheder. Den 9. august 1942 udarbejdede Christmas Møller i London et memorandum, hvori han sammen med bl. a. Sten Gudme og Sven Tillge-Rasmussen gik ind for en aktiv linie i Danmark og stærkt imødegik tanken om, at England skulle indlade sig på at respektere ønsket om ro i Danmark. Der er i dette memorandum sætninger, der klart indeholder mindelser om samtaler med faldskærmsfolk i Danmark i dagene omkring den 23. april. Det hedder således i dette memorandum side 2: »... såfremt der ikke i befolkningen skabes tro til, at allerede eksisterende organisationer i det åbne eller underjordiske modarbejder tyskerne og nazismen, vil modløsheden let brede sig. Og hvis folk med kendskab til bestående organisationer erfarer, at disse arbejder uden aktiv støtte eller opmuntring udefra, vil de føle, at deres kamp er nytteløs Enkelt personer, enten i forvejen stationeret i Danmark, eller sendt herfra, vil føle modløsheden dobbelt. Man kan næppe forsvare at sende unge mennesker til Danmark, når de kun skal gå ørkesløse omkring, efter at man har udsat dem for livsfare eller foregøglet dem opgaver«³⁵).

Hører man ikke bag disse bemærkninger Hammers og måske også Rottbølls stemmer? Lytter man ikke til samtalen den 23. april? Den

³⁵) Memorandum rettet til britiske myndigheder i Sten Gudmes arkiv.

dag havde Mogens Hammer i 3½ måned følt sig ørkesløs i Danmark, i det mindste uden væsentlig støtte fra den organisation, der havde udsendt ham, uden klare instrukser og uden orientering om den kursændring fra »S.O.E.«'s side, der under påvirkning af »Ligaen«s argumentation var foretaget, siden han i december 1941 havde forladt England. Og Rottbøll måtte allerede den 23. april – en uge efter at han var kommet ned – se i øjnene, at man måske havde »foregøglet« ham opgaver, som i det mindste endnu ikke var aktuelle.

Uklare kommandoforhold

Rottbøll og hans kammerater kom til at virke i en situation, der var pinlig uklar, og uklarheden havde sin årsag i engelsk usikkerhed med hensyn til den politik, der skulle anlægges overfor Danmark. På den ene side løftet om i det mindste foreløbig at fredlyse den officielle danske politik og afstå fra provokationer, på den anden side det primære ønske om også i Danmark at søge at få gang i en modstandsudvikling, der kunne ramme Tyskland – uden hensyn til de konsekvenser, dette kunne få for dansk politik. Den engelske holdning tager sig ud som mangel på holdning eller som dobbeltspil, men må rettelig forstås som udslag af en intern engelsk overvejelse om den rette taktik overfor den specielle danske situation. Hvilke engelske departementer, der her holdt igen på udviklingen og hvilke, der søgte at presse den frem, lader sig uden kendskab til engelsk materiale ikke fastslå i detaljer. Det er sikkert, at der ikke herskede enighed blandt de engelske departementer. »S.O.E.« pressede hårdt på, og det er fremdraget, at det engelske Admiraltet omvendt holdt igen af hensyn til efterretningsarbejdet³⁶). Derimod kan det fastslås, at der heller ikke i Danmark var enighed om den rette taktik, og da de divergerende opfattelser spillede argumenter ud mod hinanden overfor de engelske myndigheder, blev den indre danske uenighed den grundlæggende årsag til en slingrende engelsk linie. Det må her ikke overses, at en organisation som »S.O.E.« der havde til opgave at være den engelske regerings medium i alle forbindelser med europæiske modstandsbevægelser, til stadighed måtte lade sine handlinger bestemme i overensstemmelse med de impulser, der kom inde fra disse bevægelser. Overfor Danmark blev dette særlig vanskeligt, fordi alle impulser kom fra enkeltpersoner eller afgrænsede grupper, der alle talte ud fra specielle forudsætninger, på eget ansvar og uden mandat eller autoritet. Det blev her »S.O.E.«'s opgave at iagttage og vurdere og søge at indpasse egnede initiativer i bevægelsen frem mod det endemål, hvorom der aldrig var ringeste tvivl: åben modstand. Organi-

³⁶) Ebbe Munck i kronik i »Jyllandsposten« d. 25. 11. 1954.

sationen måtte stille sig elastisk og ikke skematisk overfor denne opgave. Også heri lå en hovedårsag til en eksperimenterende engelsk linie. Usikkerheden havde sin rod i danske tvivl.

De engelske indrømmelser overfor »Ligaen« var taktiske og tidsbegrænsede. Man ville indtil videre afvente resultatet af officerernes initiativ. Førte dette ikke inden længe til den åbne modstand, man i London trods alle indrømmelser efterlyste, ville man gennem faldskærmsfolkene være klar til at alliere sig med de civile grupper, der havde aktiv modstand og sprængning af samarbejdspolitikken på programmet. Rottbøll-holdets oversendelse var udtryk for, at det engelske langtidsprogram ikke var ændret, uanset alle indrømmelser. Men faldskærmsfolkene blev under dette kompromis vanskeliggjort. De skulle etablere sig og akklimatisere sig. Dernæst skulle de oprette fast radioforbindelse med London og gå i gang med organisation. Men herudover var deres aktivitet låset fast af de hemmeligholdte engelske løfter til »Ligaen«, der stod fast på den opfattelse, at udviklingen var bedst tjent med, at de holdt sig i ro. Disse vanskeligheder øgedes gennem et ret ejendommeligt arrangement, London traf vedrørende deres kommandoforhold.

I de første måneder af 1942 havde Mogens Hammer været eneste faldskærmsmand i Danmark. Hans yderst isolerede og vanskelige stilling er der redegjort for. Kun et par enkelte intetsigende meddelelser modtog han frem til april fra London og Stockholm. Under disse vilkår forsøgte han at komme ud af ørkesløsheden, dels ved at få bygget et radiosæt i Danmark³⁷), dels ved at skaffe sig kontakter med folkene i modstandsgruppen »De frie danske«, sammen med hvem han deltog i udgivelsen af gruppens illegale blade. Meddelelsen om denne aktivitet nåede – bl. a. gennem Erik Seidenfaden – London og gav med det samme anledning til skarpe indsigelser. Den 18. marts skrev Turnbull til Borch Johansen og spurgte, om de nævnte oplysninger var rigtige. Var dette tilfældet, var det både Londons og hans egen opfattelse, at »Hammer måtte bringes under disciplin«. London havde instrueret Turnbull om, at Hammer under ingen omstændigheder måtte inklade sig på sendinger med et selvbygget apparat. Han skulle afvente ankomsten af »Possonen«. Hammer måtte fremdeles intet have at gøre med folk, der ikke var kendt og accepteret i London. London havde beordret Turnbull til at meddele Borch Johansen, at denne omgående måtte skaffe sig kontrol med Hammer og sørge for, at han ikke kom i vanskeligheder eller foretog sig »anything foolish«.

I realiteten skubbede London fra nu af Borch Johansen ind mellem

³⁷) Hammer synes at have skaffet sig to radiosæt, det ene gennem sine kontakter med »De frie Danske«, det andet gennem ingeniør L. A. Duus Hansen. Den parlamentariske Kommissions betænkning VII, 1, s. 643 ff. Duus Hansens beretning i rigsarkivet.

sig og faldskærmsfolkene i Danmark som leder for dem i deres arbejde. Ordningen kan på dette tidspunkt have været tænkt som en nødløsning for at etablere kontrol med Hammers uønskede aktivitet. Den blev imidlertid efter Rottbølls ankomst lagt fast som den permanente ordning. Den 8. maj sendte London over Possonen meddelelse om, at man fra hovedkvarteret anerkendte Borch Johansen som chef for faldskærmsorganisationen i Danmark med Rottbøll som teknisk rådgiver. Meddelelsen blev bekræftet i et brev til Borch Johansen fra Turnbull den 11. maj, og beslutningen blev yderligere bekræftet i en række breve, som Hollingworth den 16. maj skrev til Borch Johansen, Rottbøll, Hammer, Johannesen og Mikkelsen. Hele brevserien sendtes via Stockholm til Borch Johansen, der anmodedes om at læse dem inden aflevering. I brevet til Borch Johansen udtrykte Hollingworth først sin taknemmelighed over Borch Johansens arbejde og præciserede derpå kommandoforholdet: »May I close by telling you that London headquarters has 100 % confidence in you. We regard you as the Chief of organisation Table Top and as our link with organisation Chair. Nothing will be undertaken in your country without your knowledge . . .« I brevene til de fire faldskærmsfolk slås den samme ordning fast, i brevet til Rottbøll med ordene: »In Hertugen (Borch Johansen) we have a man who is a first-class organiser, who will not take unnecessary risks and who can view the whole field of operations with a broad mind. He is a man to follow, and I sincerely hope that you and all your boys will back him 100 %. It is our wish that Hertugen should be regarded as the leader for Table operations. Your position is that of Chief representative of London H.Q. and technical adviser to Hertugen . . . I am sure you will make a splendid team together. You are responsible to London H.Q. for the good conduct of your colleagues sent out from England and you should see that no action is undertaken except under orders of Hertugen«.

Det fremgår, at ordningen med Borch Johansen som leder af faldskærmsgruppen i Danmark ikke var fastlagt og drøftet med Rottbøll, før denne forlod England, uanset at London allerede i marts havde tildelt Borch Johansen en art lederstilling i forholdet til Hammer. Når spørgsmålet nu kom frem og krævede dels et telegram, dels en hel serie breve fra London til alle implicerede i Danmark, skyldtes det, at denne ordning ikke blev accepteret uden vanskeligheder i »marken« og derfor krævede en mere formel ordregivning, end det måske oprindeligt havde været tiltænkt. I det mindste er det klart og ingenlunde uforståeligt, at Hammer vægrede sig ved at acceptere Londons bestemmelser om chefforholdet. Han synes ligeledes at have haft vanskeligt ved at acceptere Rottbøll som den tekniske leder af arbejdet, og problemet om kommandoforholdene rejste sig derfor, så såre Rottbøll-holdet kom til

Danmark. I slutningen af april var problemet akut, og Borch Johansen har i et ikke-bevaret brev af 3. maj refereret uenigheden til Stockholm-London. Resultatet blev dels de nævnte telegrammer og breve fra London, dels et brev fra Turnbull, dateret den 8. maj. Det hedder heri: »We are very sorry about your difficulties with Arthur (Hammer) and we quite agree with you. London has already sent a message to Arthur direct by radio saying that Lillefar (Hollingworth) is sending him personal letters very soon via Stockholm. These letters will of course give Arthur instructions that he shall put himself under Top (Rottbøll) and therefore under you«. Senere i brevet slås forholdet yderligere fast og nu med utålmodig irritation over Hammer: »Arthur should only keep in touch with you and take his orders from you completely. I may say that we are not in the least interested in his connections with persons unknown to you and he must stop all such stupidities. He is not fit for being a leader of large plans and he has no rights to organise anything. Arthur is a radioman and not more and he must place himself and his instruments entirely at the disposal of you and Top (Rottbøll)«.

Og var der irritation i Stockholm, var der vrede i London. Set fra denne afstand antog den i og for sig ganske naturlige uoverensstemmelse urimelige proportioner, bestemt af Londons skrækreaktioner, hver gang de rigoristiske og teoretiske sikkerhedsbestemmelser blev overtrådt. Til Borch Johansen skrev Hollingworth den 16. maj: »I don't think you will have any more difficulties with Arthur (Hammer), but if you do, and this applies to anybody who is proving a danger – I can only recommend you to use the strongest measures. We cannot afford to take risks and if a man becomes a real danger, both to himself and others, he should be liquidated«. Til Hammer selv udtrykte Hollingworth sig den samme dag i venligere, men på den anden side utvetydige vendinger. Han sendte sin hilsen og ønske om held og lykke i arbejdet, men understregede derpå, at Borch Johansen var chefen, gennem hvem alle ordrer ville blive givet. Derpå erindrede han om den fundamentale ordre, at enhver skulle holde sig til sit job og ikke indlade sig på anden aktivitet: »I know how difficult it must have been for you, after so many months of inactivity. You felt it was your duty to get started because you knew how important the Table organisation (faldskærmsorganisationen) was for your country's freedom and the winning of the war. You may, therefore, now find it difficult to place yourself in a position where you will receive orders rather than give them, but for the sake of your own personal safety and for the lives of many others . . . it is our wish in London that each one who is sent out from England should stick to the job for which he has been trained, even though it may not always be exciting«. Hollingworth fastslår herpå endnu engang Borch Johan-

sens og Rottbølls lederfunktioner, udtrykker håb om, at alle vil arbejde sammen i gensidig forståelse og henviser til, at Johannesens og Mikkelsens stilling er nøjagtig den samme som Hammers. Enhver af dem må betragte sig som et »telegrafkontor«. Kommandoforholdet var hermed fastlagt: Borch Johansen var leder af table-organisationen i Danmark med Rottbøll som teknisk rådgiver og de øvrige faldskærmsfolk som telegrafister. Borch Johansen skulle ligeledes varetage table-organisationens forbindelse med »Ligaen« og tilvejebringe den fornødne koordination i arbejdet og i synspunkter. Hele dette arrangement ramlede imidlertid sammen som et korthus, så såre det var fastlagt. I slutningen af maj måned førte politiundersøgelserne efter Christmas Møllers rejse til Borch Johansens arrestation, og selvom det få dage senere lykkedes ham at undslippe politiet, måtte han derefter gå under jorden og blev i realiteten helt ude af stand til at varetage den centrale funktion, London havde udset ham til. På et senere tidspunkt af besættelsen havde en fortsat virksomhed »under jorden« antagelig været tænkelig – i 1942 blev noget sådant ikke anset for muligt. Endnu engang var faldskærmsorganisationen uden ledelse med uklare kommandoforhold og usikkerhed om, hvad man fra London ønskede af organisationen og i særdeleshed, hvor langt man ville støtte den. Kun så meget stod fast, at ingen aktivitet, som ikke var sanktioneret af »Ligaen«, kunne opnå Londons støtte – med mindre London satte sig ud over løfterne til »Ligaen«. Under disse forhold lykkedes det med det samme Rottbøll og hans kammerater at få løst i det mindste een central opgave. En nogenlunde fast radioforbindelse med London blev nu etableret med Johannesen og Mikkelsen som telegrafister. Derimod blev Hammer trukket ud af radioarbejdet. Det havde vist sig vanskeligt at aflæse hans sendinger med »Possonen«, og Rottbøll havde derfor medbragt ordrer til ham om at afgive »Possonen« til Mikkelsen. Ordren herom var blevet bekræftet i brev fra Turnbull til Borch Johansen den 11. maj, og i sit brev til Hammer den 16. maj gentog Hollingworth ordren med den forklarende meddelelse, at det kun var naturligt, om hans sendeteknik var påvirket af den lange uvirksomhedsperiode.

Vi ved kun lidt om det reelle indhold af disse sendinger fra foråret 1942 – de sendte telegrammer er ikke bevarede – selvom det nye materiale giver enkelte bekræftelser på afgivne og modtagne meldinger. Det er dog klart, at selv om der nu var etableret en mere konstant forbindelse, var denne lidet omfattende. Den passivitet, som organisationen var henvist til, stillede kun få krav om sendinger. Det havde været tanken, at efterretningstjenesten skulle have gjort brug af i det mindste Mikkelsen, men i noget større omfang blev denne mulighed ikke benyttet. Men var sendingerne kun få og korte, var det nok til, at tyskerne hurtigt var på vagt. Den 25. maj kunne »Ligaen« rapportere til

Turnbull: »Tyskerne er klar over, at der er en sender her i landet, der arbejder, men de ved endnu ikke, hvor den er. Der er opstillet 3 pejlestationer, 1 i København, 1 i Roskilde og 1 i Ringsted. Vi har derfor sagt til Hertugen (Borch Johansen), at han ikke må bruge senderen, uden at det er meget vigtige meddelelser«. Denne relativt gunstige situation skulle ikke vare længe. I løbet af sommeren kunne de tyske pejlestationer nøjagtigt fastlægge de få steder i København, hvorfra det lykkedes telegrafisterne at opnå tilladelse til sending.

Rottbøll og »Ligaen«

Samtidig lykkedes det Rottbøll at etablere en række vigtige kontakter med civile modstandsfolk og modstandsgrupper, ikke mindst folk fra Dansk Samling. En organisation begyndte at danne sig omkring faldskærmsfolkene. Men al organisationsarbejde måtte naturligvis tage sigte på aktioner, og muligheden for gennemførelse af sådanne afhang stadig af Londons sanktion og materielle støtte og dermed af den holdning, »Ligaen« indtog. Som nævnt må det hurtigt være gået op for Rottbøll, at der herfra udgik en sejt modstand mod øjeblikkelige aktioner, og det måtte for ham være af afgørende betydning at opnå direkte kontakt med »Ligaen« og få officererne omvendt til et positivt syn på bl. a. sabotage.

Det lykkedes da også at få et møde arrangeret mellem samtlige faldskærmsfolk, Mogens Fog og Ole Kiilerich på den ene side og de to officerer kaptajn Gyth og kaptajn Winkel på den anden side. Mødet, der fandt sted i Hammers illegale lejlighed i Bellmansgade, er på grundlag af efterkrigsberetninger behandlet i »Kontakt med England« s. 156f., og det nye materiale bringer ingen ny viden om selve drøftelsen her. Kun tidspunktet lader sig nu nøjere bestemme til første halvdel af juni. Mødet fandt sted, efter at Borch Johansen var gået under jorden, d. v. s. i begyndelsen af juni, og den 22. juni var Turnbull orienteret om, at en kontakt var etableret. I et brev til »Ligaen« fra denne dato skriver han, at han lige har været i London, og at man der var glad over at erfare, at officererne igen var i forbindelse med faldskærmsfolkene og i stand til at sende en meddelelse over »Possone«.

Men bringer det nye materiale ikke direkte nyt om selve forhandlingerne, så bekræfter det på flere måder det indtryk, efterkrigsberetningerne giver: At situationen efter mødet stadig var den samme, og at det ikke lykkedes at slå bro over modsætningerne. »Ligaen« stod fast på, at aktioner i øjeblikket burde undgås, og at yderligere oversendelse af faldskærmsfolk kun kunne skabe en uønsket uro og forekom overflødig. At dette var »Ligaens« opfattelse på mødetidspunktet fremgår af et brev fra officererne til Turnbull den 25. maj. Brevets hovedtema

er situationen efter Christmas Møllers ankomst til London. Der er, skriver officererne, almindelig begejstring for hans rejse, og de understreger, at dette bl. a. skyldes den »rolige linie, som blev anlagt i den første radiotale«. Officererne fremdrager begejstringen i arbejderkredse og blandt arbejderledere: »Også arbejderførerne og det socialdemokratiske parti giver fuld tilslutning, når den påbegyndte linie holdes«. Derpå følger en direkte erklæring fra »Ligaen«: »Det er af den yderste betydning, at Christian (Christmas Møller) holder den anlagte linie. Han må under ingen omstændigheder lade sig udnytte i propagandaøjemed, må ikke i tide og utide lade sig slæbe til mikrofonen. Kun ved særlige lejligheder bør han tage ordet i radioen, og da altid i den beherskede og nøgterne tone, der var anlagt i den første tale En stor opgave for Christian ligger også i, netop at få den danske radio fra London bragt ind i denne form. Alene dette ville være rejsen værd« Senere i brevet: »Ligaen henstiller uhyre indtrængende, at han holder sig fuldstændig i ro i hvert fald hele juni måned ud til bølgerne hernede er faldet til ro. Han bør helt holde sig fra radioen, medmindre det er absolut nødvendigt«. Og senere i brevet om faldskærmsfolkene: »Vi anser det for helt galt på nuværende tidspunkt at sende flere folk af den art til Danmark. Det har gentagne gange vist sig, at de går i stykker, når de går og ikke har noget at bestille. Ligaen ønsker i hvert fald ikke at have noget som helst at gøre med andre, end de der er her nu – og det kun gennem Hertugen (Borch Johansen). Vi kan iøvrigt slet ikke se noget formål i øjeblikket med at sende flere af den slags herover. Der er ingen opgaver, der er risikoen og besværet værd. Det vil kun gøre tyskerne skrup kuldrede – og yderligere vanskeliggøre arbejdet for Ligaen Når Ligaen har fået udbygget det efterretningssystem, der findes, til at arbejde meget hurtigt, så er det rigeligt med de folk, der allerede er her.« »Ligaen«s standpunkt var aldeles klart: Efterretningstjeneste og P-plan i centrum. Forudsætningen herfor ro og politisk stabilitet. Direkte aktioner derfor uønskede og skadelige for opbygningsarbejdet, faldskærmsfolk tilsvarende overflødige.

Med sådanne synspunkter gik officererne til juni-mødet med faldskærmsfolkene og de to modstandsfolk. Det kunne ikke føre til enighed, men til et modsætningsforhold, selv om begge parter var fælles om – hver på sin vis – at ville bekæmpe besættelsesmagten. Det spillede her en rolle, at officerernes positive indsats stort set må have været ukendt for modparten. At dette var tilfældet, og at det gav anledning til misfortolkninger og misstemning overfor officererne i modstandskredse, fremgår af et par breve fra Turnbull den 28. august. Brevene er rettede dels til »Ligaen«, dels til Rottbøll. I brevet til »Ligaen« meddeler Turnbull, at han har haft besøg af modstandsmanden Stig Jensen. Da denne hører hjemme i kredsen omkring faldskærmsfolkene, har han

med ham drøftet forholdet til »Ligaen« og pålagt ham at meddele faldskærmsfolkene, at de skulle have fuldstændig tillid til »Ligaen« og ikke ustandselig spekulere over, hvad »Ligaen« egentlig foretog sig, og hvorfor officererne tilsyneladende ikke var mere hjælpsomme. Turnbull meddeler yderligere, at han gennem samtalen med Stig Jensen havde forstået, at faldskærmsfolkene var utilfredse, både fordi de mente, at Borch Johansen ikke tilstrækkeligt havde banet vej for dem, og fordi officererne åbenbart havde tabt al interesse for dem og kun arbejdede med »high sounding long distance military plans«. Stig Jensen har refereret den bitre stemning i kredsen om Rottbøll, men han har helt åbenlyst også selv protesteret og givet udtryk for sin personlige kritiske holdning overfor officererne. Denne var hverken af ny dato eller ukendt for officererne i »Ligaen«. Da Stig Jensen i januar 1942 som kurer havde hjembragt en sending fra Turnbull til »Ligaen«, havde »Ligaen« i et brev den 7. 1. gjort Turnbull opmærksom på Stig Jensens holdning og havde advaret imod anvendelsen af ham som kurer, også fordi Stig Jensen efter »Ligaen«s opfattelse ikke udviste den fornødne diskretion. Stig Jensens senere meget stærkere animositet mod officers delttagelse i ledelsen af modstandsarbejdet synes i det mindste at have rødder helt tilbage til Rottbøll-tiden.

Overfor Stig Jensens referat og kritik havde Turnbull understreget, skriver han til »Ligaen«, at man måtte have fuld tillid til officererne, og at man i Danmark måtte stole på hans og Hollingworths bedømmelse og evne til at sikre fuldstændigt samarbejde mellem officerernes og andres arbejde. Man skulle ikke stille så mange spørgsmål og ikke snakke så meget. I tilsvarende vendinger udtrykte Turnbull sig i brevet til Rottbøll: Turnbull havde været glad for samtalen med Stig Jensen og for at høre om alle vanskelighederne, men han bad Rottbøll og hans folk om at have fuld tillid til ham selv og Hollingworth og til officererne, som englænderne var i snævert samarbejde med. Han fortsatte: »We are more than satisfied with the good faith and friendship shown to our cause by the senior men (»Ligaen«) whom I shall not mention by name. We will be responsible for collaboration with them and for ensuring that the best is got out of that collaboration. We merely ask you not to worry and to trust us please do *not* repeat not start any action of any kind without consulting the »senior people« Lillefar (Hollingworth) and I have guaranteed these senior people . . . that all action will be agreed by them and us we think it is unwise to upset the status quo by Table acts (sabotager) which can only annoy the Germans into breaking everything up inside Denmark at present I ask you go slow and make sure of the organisation as Lillefar wishes«.

Vi har her en kort og koncis fremstilling af den penible situation,

hvori Rottbøll-holdet befandt sig, og vi får gennem Turnbulls ord et glimt ind til det dilemma, de befandt sig i og deres stemning overfor dette dilemma: De skulle være i landet og virke i landet med livet som indsats. Men deres virke måtte ikke bevirke handlinger, der ikke var godkendt af »Ligaen«. Og »Ligaen« ønskede af de anførte grunde ikke handlinger. At organisationsarbejde var vanskeligt, når det ikke sigtede mod præcise handlinger, eller at forberedelse til handlinger i sig selv var organisationsskabende, så man bort fra. Det må have været et forstemmende brev for Rottbøll at modtage. Den egentlige baggrund for det engelske veto kendte han ikke, lige så lidt som han havde mulighed for at kunne vurdere officerernes indsats. Heller ikke vidste han, at netop i sommeren 1942 var forudsætningerne for det engelske veto ved at smuldre bort, og at »S.O.E.«-lederne nu pressede på for at få »Ligaen« til at acceptere en aktivistisk kurs samtidig med, at Christmas Møller fra London var ved at åbne sin offensiv for en aktiv kamp i Danmark. Og netop i sommeren 1942 blev det klart, at de engelske indrømmelser overfor »Ligaen« og derigennem overfor den officielle danske politik kun var taktiske og tidsbegrænsede, og at ventetiden ikke kunne blive lang, om Danmark skulle bringe sig i overensstemmelse med allierede langtidskrav om åben modstand.

Christmas Møllers krav om sabotage

At Christmas Møller ved sin afrejse fra Danmark ikke delte »Ligaen«s opfattelse, er allerede påvist. Christmas Møller tog til London for at »forklare og forsvare« den danske politik – hans eget udtryk – men han tog også af sted for at bidrage til at »gøre Danmark fra okuperet til allieret«, og den fare, at man ved fra dansk side at virke for anerkendelsen af en særstilling også kom til at havne i en sådan, stod ham klart. Skulle Danmark uden kamp den 9. april nå frem til en allieret status, måtte Danmark med i kampen og dele vilkår med andre besatte lande. Synspunkter i denne retning bragte ham frem til den store tale, han i begyndelsen af september 1942 holdt i B.B.C., og hvori han klart gik ind for en dansk aktiv indsats gennem sabotage. Synspunkter af denne art fremholdt han i sommeren 1942. Det kommer tydeligt frem i det ovenfor nævnte memorandum, dateret den 9. august 1942, som han udarbejdede sammen med Sten Gudme, Sven Tillge-Rasmussen og kaptajn Knauer. Heri belyses indgående hans opfattelse og den personlige baggrund for sabotagetalen.

Det fremgår, at Christmas Møller, da han den 6. september holdt sin berømte tale, var i dyb overensstemmelse med, hvad han personligt anså for rigtigt og politisk nødvendigt. Christmas Møller holdt som bekendt sin tale fire dage efter, at den engelske luftfartsminister Sir

Archibald Sinclair over radioen havde opfordret til almindelig transport-sabotage over hele Europa. Men da Christmas Møller fulgte denne opfordring op med sit: »Og derfor siger jeg, vel vidende hvad jeg gør, hvor bogstaveligt dødsensalvorlig situationen er for os alle: Danmark og vi danske må tage vor part af byrden«, da var det ikke i første række den engelske opfordring, han gjorde sig til talerør for. Han udtrykte en dyb personlig opfattelse af en dansk pligt og nødvendighed, som han længe forinden den 2. september havde dannet sig og ønsket at fremholde overfor engelske myndigheder, der af taktiske grunde var midlertidigt indstillet på at give Danmark en særstilling. Christmas Møller protesterede mod en sådan særstilling. Danmarks solidaritet med den allierede sag var hans politik. Det nævnte memorandum gør dette klart.

Efter nogle indledende bemærkninger om de fire forfatteres stilling og muligheder for at bedømme situationen hedder det: »Vi (er) alle fuldt og helt af den anskuelse, at udgangspunktet for alt dansk arbejde er, at hvad den engelske militære ledelse kræver af Danmark og af os, må vi uden videre acceptere. Alle danske skal udføre dette arbejde, som den militære ledelse mener er nødvendigt for at vinde krigen. At vi tillige meget håber, der bliver brug for dansk aktivitet ude og hjemme, er en selvfølge. Vi danske, der her fra England søger at holde kontakt med landsmænd hjemme er i vort arbejde bundet af den officielle engelske parole, som vi forstår indtil videre kræver ro i og om Danmark . . . Det er da her vor pligt at gøre opmærksom på, at denne politik udfra et politisk-psykologisk dansk synspunkt kan give anledning til en række *betæneligheder*, som også fra et engelsk synspunkt må have interesse«.

Derpå fremhæver memorandumet faren ved, at den danske regerings politik og handlinger ikke kan kritiseres, og at dette kan føre til, at befolkningen hjemme heraf slutter, at denne politik også på langt sigt er godkendt, og der tilføjes: »Vi må fremhæve, at det ville være uretfærdigt, om Danmark af den grund blev ringere stillet end de andre besatte lande, både i de ledendes bedømmelse nu, og når krigen er vundet. Thi Danmark (og vi) har kun gjort, hvad den militære ledelse ønskede«. Herefter argumenteres for en aktiv modstand i Danmark og støtte til en sådan udefra. Det fremhæves som et hovedargument, at regeringens eneste virkelige stærke kort i forhandlingerne med besættelsesmagten er faren for en »åben opstand i befolkningen og kaos i produktionen. Regeringens styrke afhænger derfor i afgørende stunder af at have en befolkning på bristepunktet«³⁸). Og argumentationen går

³⁸) Der er på dette punkt verbaloverensstemmelse mellem memorandumet og et brev, Sv. Tillge-Rasmussen d. 18. februar 1942 sendte den danske minister i Washington, Henrik Kauffmann (Tillge-Rasmussens arkiv), hvori der iøvrigt udtrykkes synspunkter, der på mange måder er ligegyldende med dem, der kommer til orde i memorandumet. Christmas Møller har i danske – og i norske – kredse i London fundet støtte for sin aktivistiske opfattelse.

videre med en understregning af nødvendigheden af at kalde på kampviljen: »Hvis ikke vi kalder på deres (de unges) kampånd, kan Nazismen måske have held, når den gør det. . . . I en tid, hvor verdenshistoriens største kamp foregår, vil det folk, der kun opfordres til – såvel af sin regering som af sine venner blandt de allierede – at holde ro og orden, enten sløves eller føle sig tiltrukket af dem, der lover handling. . . . Lægmanden i Danmark vil heller ikke kunne forstå, at det ikke netop gælder om at binde så mange tyske soldater og gestapofolk som muligt i Danmark på et tidspunkt, hvor den tyske generalkommando råber på flere mænd. Det vil være vanskeligt at forstå de allieredes inaktivitet overfor Danmark. Landet har trods alt en overordentlig betydningsfuld strategisk stilling. . . I det lange løb vil den manglende interesse derfor ikke kunne undgå at virke deprimerende på danskerne, som ikke vil kunne forstå, at deres land og deres eventuelle indsats kan forblive upåagtet. . . . Vi håber at få danskerne i Danmark som aktive bidragsydere til den allierede sejr, og vi må derfor nødvendigvis allerede nu kalde på deres bistand. For det danske folks moral og hele landets fremtid vil det være intet mindre end en katastrofe, om det får lov til at gå ud af krigen og den tyske besættelse under de nuværende, trods alt så harmoniske vilkår«. Resten af memorandumet indeholder praktiske forslag til organiseringen af arbejdet i England.

Disse synspunkter var i august 1942 Christmas Møllers. De gjorde skarp front mod den opfattelse, som »Ligaen« var talsmand for, og som midlertidigt og ud fra rent militære overvejelser havde påvirket opfattelsen i visse militære kredse i London. De lå helt på linie med de ønsker, man inderst inde nærrede indenfor »S.O.E.« om udviklingen i Danmark. Det var den danske modstandsbevægelses tankegang, der her lod sig høre samtidig med, at civile danske modstandsgrupper nu var i færd med at føre tankegangen ud i livet gennem de første direkte aktioner mod tysk produktion i Danmark. I foråret 1942 dannedes sabotageorganisationen Bopa. I foråret 1942 udkom for første gang »Frit Danmark«, og kredsen bag dette illegale blad, der først havde tænkt sig udgivelsen af et legalt tidsskrift, gjorde sig helt klart, at nu var vandene skilte. Fra nu af gik vejen frem gennem illegal aktivitet. Det var faldskærmsfolkernes tragedie, at de, netop mens denne proces frem mod den illegale kamp var under udvikling, var låset fast af ordrer om at afholde sig fra aktioner, og at de uden materiel støtte fra London var frataget mulighederne for at yde den effektive hjælp, de havde håbet at kunne yde.

Om og i hvilken grad Christmas Møllers argumentation kom til at influere på den engelske militære betragtning lader sig uden kendskab til interne engelske kilder ikke afgøre. Sikkert er det, at forskellige opfattelser brødes, og at ønsket indenfor »S.O.E.« hele tiden var det, at

en åben dansk sabotage ville udvikle sig og burde støttes fra England. Det lader sig påvise, at allerede i løbet af sommeren 1942 svingede den engelske politik atter tilbage til kravet om en omgående sabotageaktivitet i Danmark. Allerede fra forsommeren 1942 er Turnbull i fuld gang med at overbevise »Ligaen« om nødvendigheden heraf.

Engelsk ønske om sabotage

I april havde Turnbull meddelt »Ligaen« en præliminær engelsk godkendelse af officerernes synspunkter, herunder at sabotage ikke skulle søges fremmet og i det mindste ikke skulle søges gennemført uden officerernes godkendelse. Men allerede i et brev den 30. maj til »Ligaen« er han i fuld gang med at rokke ved standpunktet. Han fragår ikke aftalen, men bekræfter den. Men samtidig bestræber han sig på alligevel at opnå officerernes tilslutning til en konkret sabotagehandling. Turnbull meddeler, at det af den engelsk-amerikanske generalstab er blevet besluttet, at færgerne mellem Helsingør og Helsingborg må sættes ud af virksomhed. Dette skønnes at være af den yderste vigtighed for krigen i Nordeuropa. Et angreb skal tilrettelægges af Borch Johansen, og et nyt faldskærmshold, »Table Talk«, der er specielt trænet til denne aktion, skal sendes til Danmark for dels at være rådgivende under planlægningen, dels at være til rådighed til deltagelse i selve aktionen. Derpå beder Turnbull om en række tekniske oplysninger om færgerne og tilføjer: »I am purposely adresssing this to both Ligaen and Hertugen (officererne og Borch Johansen) since I think this is a matter of policy and should be discussed between you«. Derpå beder Turnbull om officerernes kommentarer og spiller endnu engang sit trumfkort ud: Man ville ikke have foreslået noget så drastisk, hvis ikke »General Staff« havde været helt overbevist om nødvendigheden. I København var man imidlertid langtfra overbevist om nødvendigheden eller blot visdommen i en sådan plan. Netop i de samme dage i slutningen af maj var det, at »Ligaen« på det bestemteste havde afvist tanken om en ny overførsel af faldskærmsfolk til Danmark som en helt overflødig foranstaltning. Den engelske henvendelse ændrede ikke opfattelsen. Men dermed var sagen ikke skrinlagt. Få uger senere – i et brev til »Ligaen« af 22. juni – vendte Turnbull tilbage til spørgsmålet, og denne gang fik henvendelsen en langt bredere form, idet Turnbull efter en rejse til London og en ny drøftelse her om P-planen erklærede sig i stand til at afgive et endeligt svar vedrørende Londons holdning overfor P-planen og samarbejdet med »Ligaen«. I realiteten fik dette endelige svar karakter af en tydelig revision af det tidligere og foreløbige svar. Det sporedes, at man i London nu var på fuld retræte bort fra de indrømmelser, man tidligere havde givet.

I brevetets første afsnit går Turnbull ind på muligheden af at forsyne styrkerne, der omfattes af P-planen, med våben. Han betoner vanskelighederne herved, særlig mangelen på transportmaskiner, men giver dog løfte om i løbet af de næste 9 måneder at sende forsyninger til 60 grupper på hver 8 mand. I London vil man betragte disse grupper som »*shock troops specially trained for guerilla and demolition work*«. Derpå går Turnbull ind på den rolle, disse grupper skal spille. Deres opgave vil blive på D-dag at ødelægge eller udelukke tyskerne fra alle kommunikationer mellem Danmark og Nord-Skandinavien, og det tilføjes, at dette må kunne ske, hvad enten der bliver tale om allieret landgang i Danmark eller ikke. Man anmoder om officerernes overslag over, hvad man i givet fald vil kunne påtage sig, hvilke broer, jernbaner, færger o. s. v. man vil kunne påtage sig at ødelægge samt hvilke våbendepoter, man vil kunne lægge hånd på i Danmark. Senere i brevet sendes en liste over de planlagte forsyninger fra England.

Derpå går Turnbull over til det prekære spørgsmål om faldskærmsorganisationen og dens rolle samt problemet om den øjeblikkelige sabotage. Han meddeler, at man samtidig med oversendelserne af våben til »Ligaen« agter at sende »Table«-organisationen materiel, og derpå styrer han direkte løs på hovedproblemet: »I have represented your views to Headquarters, namely that you do not wish unnecessary sabotage to disturb the status quo in Denmark. However, after long consideration, *the General Staff have decided that there are certain targets in Denmark which must be destroyed now, as soon as possible*. These are targets whose destruction now can have a definite influence on the result of the war. One of these vital targets is the Helsingør-Helsingborg Ferry. *This must be knocked out at any rate for some time*³⁹⁾. Therefore, Headquarters is training a limited number of men for this type of essential work. Top (Rottbøll) (and if available Hertugen (Borch Johansen)) is to lead the Table parties. Three men will be dropped under the scheme Table Talk (at the end of July if possible). These men will have received special instruction and also special equipment for the destroying of the ferries at Helsingør... it is sincerely hoped that you will not feel too strongly opposed to their work«. Og senere i brevet: »Table (faldskærmsorganisationen) will only be engaged on urgent special demolition work which is considered essential by the General Staffs. Please trust Headquarters that they will not order any action which is not considered a real contribution to winning of the war. We do hope you appreciate this. *We wish to avoid every risk which may endanger the Liga*«.

Pressionen er umiskendelig. Ligeledes anstrengelserne for at få »Ligaen« til at ændre opfattelse i spørgsmålet om sabotage. Skulle løfterne

³⁹⁾ Udhævelserne er Turnbolls.

til »Ligaen« holdes, måtte »Ligaen« bringes til at sanktionere planen. Men anstrengelserne var ligeså frugtesløse, som »Ligaen«s standpunkt var klart: Sabotage burde undgås. På det daværende tidspunkt forekom dens gevinster helt betydningsløse i forhold til dens risiko, og ikke mindst en engelsk-støttet eller engelsk-inspireret sabotageaktivitet ville rumme en alvorlig fare for den politiske arbejdsro og dermed en underminering af »Ligaen«s arbejdsmuligheder fremover. Heroverfor nyttede hverken løfter om kommende våbenleverancer til P-grupperne, henvisning til den allierede generalstab, understregning af færge-aktionens påståede strategiske betydning eller andre overtalelsesforsøg. For »Ligaen« stod det fast, at kernen i det danske arbejde var efterretningsarbejdet og den uforstyrrede udbygning af P-ordningen med senere aktion for øje. Dette forudsatte bevarelsen af den politiske status quo, og al sabotageaktivitet burde derfor undgås, i det mindste indtil de psykologiske og militære omstændigheder var fundamentalt ændrede. Enkelte faldskærmsfolk kunne være ønskelige eller acceptable som kontaktfolk og telegrafister, men efter »Ligaen«s opfattelse var det ønskeligst, om såvel antal som opgaver blev stærkt begrænset, og at de i videst mulige omfang holdt sig i ro. Fra disse synspunkter førte der i realiteten ingen bro over til de engelske synspunkter og især da ikke til opfattelsen indenfor »S.O.E.«, hvor man inderst inde måtte ønske øjeblikkelige aktioner, omfattende modstand med alle midler og efter omstændighederne regulær rejsning. Det bør understreges, at ud fra tidens forudsætninger måtte »Ligaen«s opfattelse, baseret på nøgterne militære overvejelser, forekomme betydelig mere realistisk og mere saglig acceptabel end de engelske forhåbninger. Tyskerne stod i sommeren 1942 på højden af deres militære magt med tilsyneladende sikker kontrol over det meste af det europæiske kontinent. Ingen sikre tegn tydede på, at dette foreløbigt ville ændre sig. Under disse omstændigheder kunne enkelte sabotager, selv når de som i færge-spørgsmålet rettede sig mod væsentlige objekter, ikke i nævneværdig grad formodes at ville influere på den militære situation. Ingen kunne i 1942 forudse, at de europæiske modstandsbevægelser i tal, omfang, teknik og dynamik ville udvikle sig, som de gjorde, og at de på få måneder ville omkalfatre alle nøgterne og normale militære betragtninger om betydningen af undergrundskamp. »S.O.E.« kunne i sommeren 1942 nære et sådant håb, fordi organisationen nu engang var bygget af folk, der havde mod til at håbe, og fordi organisationen var sat til at forvalte troen herpå og til i praksis at bevise, at det ikke drejede sig om en tro, men om et fremsyn. »S.O.E.« forudså noget sådant, men havde med udgangspunkt i de da foreliggende kendsgerninger ikke mulighed for at overbevise herom med saglige argumenter, og »Ligaen« fastholdt sin opfattelse og fandt i de engelske argumentationer et ikke ringe element

af fantasi og militært dilettereri. Medvirkende til »Ligaen«s bedømmelse var uden tvivl også, at arbejdet i Danmark fra starten havde været ramt af en serie tragiske uheld og langtfra havde virket overbevisende på officererne. Og netop nu, hvor London genoptog sin argumentation for aktivitet, rantes arbejdet af nye tragedier.

Det »Table-talk«-hold på tre mand, hvis oversendelse Turnbull havde bebudet i sit brev den 22. juni, havde længe været under træning og klar til indsats. Allerede i april havde en oversendelse været på tale, eventuelt med samme maskine, som bragte »Table Top«-holdet til Danmark. Allerede da må færgerne have været i søgelyset. Holdet, der bestod af faldskærmsfolkene Hans F. Hansen, Peter Nielsen og Knud E. Petersen, var specialtrænet og udrustet til sabotage mod disse færger, den såkaldte »Operation Barholme«. At den svensk-danske færgeforbindelse havde vakt den engelske opmærksomhed, hang sammen med de engelske oplysninger om tysk transit af materiel gennem Sverige, oplysninger, der ironisk nok også kunne støtte sig på meddelelse om tyske militærtransporter, oversendt netop af »Ligaen«. Fra engelsk side viste man i korrespondancen med »Ligaen« stor interesse for de tyske transportere denne vej og søgte både gennem forbindelser i Sverige og Danmark at fastslå deres omfang og art og i særdeleshed, hvor meget af de overførte betydelige godsmængder, der gennem Sverige gik videre til Finland og Norge. Selve uddannelsen af det særlige »Table talk«-hold vidner om den betydning, man tillagde sagen.

»Table talk«-holdet blev efter planen oversendt i slutningen af juli. Natten mellem den 31. juli og den 1. august landede de tre mand på Jyllands første nedkastningsplads i nærheden af Farsø i Himmerland⁴⁰). Rottbøll fik her lejlighed til i samarbejde med lokale modstandsfolk fra Dansk Samling at gennemføre en af de få aktioner, der blev forundt ham at føre igennem. De tre mand kom lykkeligt ned, men derimod lykkedes det på grund af forkert kast fra maskinen ikke at bjerpe det uundværlige materiel, der havnede mange kilometer borte fra den udpegede plads. Operationen blev således kun en betinget succes, og aktionen mod færgerne var foreløbig uigennemførlig efter programmet. Inden uheldet lod sig afbøde gennem en ny nedkastning, skete de tragedier, der for mange måneder udslykkede mulighederne for en øjeblikkelig »S.O.E.«-indsats i Danmark.

Handlingsforløbet skal her kun kort refereres. Det er i detaljer skildret i »Kontakt med England« kap. 12.

Den 5. september dræbtes Paul Johannesen under radiosending i København. Den tyske pejletjeneste var i sommerens løb blevet udbygget, kun få sendesteder lod sig fremskaffe, og vagtsystemet omkring

⁴⁰) Nedkastningen er i detaljer beskrevet i »Kontakt med England« s. 161-64. »Operation Barholme« er behandlet samme sted.

sendingerne havde ikke ladet sig tilfredsstillende udbygge. Man manglede både folk og erfaringer. Johannesens død blev en følge af disse forhold, og med hans død indledtes et sammenbrud i løbet af få uger af hele faldskærmsorganisationen.

Tilbagekaldelse af Mogens Hammer havde længe været en mulighed, man i London havde opereret med, både fordi Hammer efter Londons opfattelse, bygget på rapporter fra Danmark, havde vist ufor-sigtighed, og fordi han havde haft vanskeligheder ved at indordne sig under de ordrer, London udsendte om hans arbejde. Så sent som den 28. august indskærpede Hollingworth påny i et brev til Rottbøll, at Hammer absolut måtte indordne sig og begrænse sig til sit arbejde som telegrafist og undlade al anden aktivitet. Bl. a. havde han inkludt sig på at sende militære efterretninger, hvilket man direkte og ikke uden irritation frabad sig: »Please use your influence with Arthur (Hammer) to see that he sticks to his job. We appreciate of course getting his little maps and items of intelligence, but I would repeat that his job is quite clearly defined as a radio operator. We get enormous quantities of most excellent intelligence from those people who are responsible for it«. Endnu den 28. august var imidlertid en tilbagekaldelse af Hammer ikke besluttet, og det synes sikkert, at beslutningen herom er truffet i Danmark umiddelbart efter Johannesens død. En række farer for oprulning af arbejdet tårnede sig nu op, og Hammer blev anset for at være den mest udsatte. Sammen med Borch Johansen sejlede han i kajak til Höganäs fra Nordsjælland og ankom til Stockholm den 22. september. Den 24. sendte han rapport om turen tilbage til Danmark. Den stemmer ganske med Borch Johansens efterkrigsberetning om turen.

Inden denne rapport nåede frem, var Rottbøll dræbt. Den 26. om morgenen dræbtes han under arrestationsforsøg. Den oprulning, der indledtes med Johannesens død, havde nu også nået ham. Og med Rottbølls død blev sammenbruddet næsten totalt. De kontakter, der bandt de resterende faldskærmsfolk sammen, gik for en stor del i stykker, og uden ledelse, uden konkrete opgaver og uden håb faldt arbejdet helt fra hinanden. I løbet af efteråret besluttedes evakueringen af Max Mik-kelsen, Hans F. Hansen og Knud E. Petersen. Men også dette gik galt. I begyndelsen af december arresteredes de tre mænd under flugtforsøg fra Skodsborg. Deres videre skæbne blev en lang række lidelser i tyske fængsler, indtil befrielsen i Tyrol i maj 1945.

Mogens Hammers tilbagevenden

Imidlertid var Hammer vendt tilbage til Danmark. Umiddelbart forinden hans ankomst til London havde man der modtaget meddelelsen om Rottbølls død, og Hollingworth traf nu den forbløffende beslutning at anmode Hammer om hurtigst muligt at vende tilbage til Danmark. Hammer, hvis mod var grænseløst, accepterede det uden tøven, og den 19. oktober sprang han, iført en specialkonstrueret gummidragt, ud over Kattedgat udfor Tisvilde og svømmede i land. Den 20. nåede han København⁴¹).

Havde Hammers stilling været vanskelig tidligere, var den nu uendelig meget sværere. Han var eftersøgt, tyskerne og politiet havde hans signalement, og hans tidligere kontakter var kompromitterede. Men hertil kom, at han var blevet sendt tilbage uden præcise opgaver og instruktioner, og at han havde ordre til under ingen omstændigheder at kontakte nogen af modstandsfolkene eller medarbejderne direkte, men kun gennem mellemmand. Overfor dem, han indirekte måtte træde i forbindelse med, måtte han ikke afsløre sin virkelige identitet, men skulle »præsentere« sig som »Lindberg«. Selv med Mogens Fog, der havde indvilliget i at overtage Borch Johansens funktioner som en art leder af faldskærmsfolkenes arbejde og mellemmand mellem dem og de illegale grupper, måtte han ikke træde i direkte kontakt. Dette ejendommelige og i det lange løb naturligvis helt umulige arrangement er gennemgået i »Kontakt med England«. Det belyses nu yderligere i det nye materiale. I brev til Mogens Fog den 14. november skriver Turnbull: »I know that you have already been in touch with the new Table Top (Hammer). You know that he was recently put into your country and that he has strict instructions not to contact anybody direct Table Top will be in touch with ORANGE (Fog) through a cutout (mellemmand) and contact between Table Top (Hammer) and Skov (»Ligaen«) will be maintained through Orange (Fog) although full collaboration between the three organisations will be effected only in Stockholm and London. Close contact in the field apart from the mentioned above is discouraged«. End ikke Turnbull blev af Hollingworth orienteret om beslutningen om at tilbagesende Hammer. Den 12. oktober skrev han til »Ligaen«, at Hammer nu var sikkert i England. Da var beslutningen om tilbagesendelsen forlængst truffet. Og endnu i december kan Turnbull meddele officererne, at han ikke selv ved, hvem »den nye Table Top« er, kun at en afløser for Rottbøll er sendt

⁴¹) I »Kontakt med England« s. 178 står der herom: »Tidspunktet for denne hans anden ankomst til Danmark lader sig ikke fastslå helt nøjagtigt, men det synes at have været i midten af oktober, muligvis i slutningen«. Datoen kan nu efter oplysninger fra fru Else Glarbo ansættes præcist til d. 19. oktober. (Brev fra fru Glarbo 9. 1. 1955. Eget arkiv).

til Danmark med ordrer om ikke at kontakte nogen anden end Fog og kun kontakte denne indirekte. Man har derfor heller ikke, skriver Turnbull, på forhånd meddelt officererne noget om den nye leders oversendelse, og deres arbejde vil ikke blive belastet af hans tilstedeværelse i Danmark.

At Mogens Hammer i begyndelsen søgte at holde sig disse umulige instrukser efterrettelig, er oplyst af en af dem, der i de første dage hjalp ham som mellemmand, fru Else Garbo. Denne, der var ansat på Københavns skattevæsen sammen med Hammers halvsøster, havde siden juni 1942 hjulpet Hammer og Rottbøll med fremskaffelse af rationeringsmærker, og hende opsøgte Hammer den 20. juni umiddelbart efter ankomsten til Danmark. Hendes skildring af Hammers ankomst og forsøget på at etablere kontakter giver et levende billede af den illegale skyggetilværelse, der skimtes bag de samtidige rapporter og korrespondancer og skal citeres her: »Den 20. oktober ringede en anonym herre til mig ved 12-tiden og bad mig om at se over i Ørstedsparken »om 10 minutter«, og da jeg kom derover mødte jeg Mogens Hammer i det samme tøj, som ved afrejsen, blot så han nu forfærdelig ud – derangeret i tøjet – ubarberet og støvet. Han fortalte, at han var kommet dagen før, kastet ned i vandet ved Nordsjællands Kattegatskyst – var svømmet i land, og da der noget efter var kommet nogle biler overnattede han i en halmstak, huggede senere en cykel . . . (han) fortalte mig . . . at han havde ordre til selv at sidde uset og trække i trådene, ingen måtte kende ham. Jeg lånte ham en skrivemaskine, og han fik travlt med at skrive nogle breve Senere tog vi ud til Ordrup, hvor jeg lagde et brev i brevsprækken på Mogens Fogs dør. Mogens havde mørke briller på, havde stukket noget i næsen, der nærmest gjorde den uformelig, og hans skikkelse så også underlig uformelig ud . . . Den 22. okt. i frokostpausen skulle jeg afhente svar på et af hans breve hos en dameskrædderinde, der boede ved Gl. Strand. Som legitimation fremviste jeg en overreven tikroneseddel; redaktøren . . . der havde fået en anden halvdel af sedlen tilsendt, kom selv tilstede og forsikrede ikke at ville være med mere – det var for farligt – men hvis ingeniør Lindberg ville tale med »dem«, ville han kunne træffe dem hos Davidsen på Åboulevarden på et nærmere angivet tidspunkt. Jeg havde en taxa holdende, der kørte mig til Illum, hvor jeg havde fået besked på at køre op med en elevator og ned med en anden og forvise mig om, at der ikke var nogen efter mig, ved bagudgangen holdt Mogens i en anden taxa, der kørte til Kultorvet, hvor jeg afhentede et brev til Mogens. Om eftermiddagen hentede jeg et brev på Politiken og et på Nationaltidende, med dem cyklede jeg på kryds og tværs gennem smågaderne, tog et S-tog fra Østerport til Vesterport – skiftede der til et modgående S-tog, hvor jeg i den bagerste vogn overgav Mogens de afhentede breve,

han havde samme mærkværdige forklædning som den første aften, og han fortalte mig senere, at han havde overvåget mig på begge mine ture, hvad jeg ikke havde mindste anelse om. Man kan vel roligt sige, at han i hvert fald på det tidspunkt iværksatte de kraftigste sikkerhedsforanstaltninger... På kontoret var der i et stykke tid en hr. From (formentlig Fog)⁴²⁾, der telefonerede til mig, at jeg kunne videregive forskellig besked til »ingeniør Lindberg«⁴³⁾.

At Hammers arbejdsmuligheder var de slettest tænkelige, synes indlysende. Og afgørende var det, at det slet ikke var Londons tanke, at han skulle opnå konkrete resultater. Hans opgave var – med et udtryk af Hollingworth – »at træde vande i Danmark«. Nogen støtte fra hovedkvarteret var ikke i vente. »S.O.E.«s planer i Danmark var sat i bero, til en ny leder, Flemming Muus, var uddannet, og i foråret 1943 kunne komme til landet. Det er sandsynligst, at Hollingworth ikke har gjort Hammer dette klart, og at Hammer selv levede i den illusion, at han senere skulle være med, når arbejdet for alvor skulle gå i gang. Noget sådant eller blot en rimelig anerkendelse af indsatsen blev der aldrig tale om. I foråret 1943 blev han kaldt tilbage til London med løfter, der ikke blev indfriet.

Engelsk pression for sabotage

Faldskærmsorganisationens sammenbrud er her rekapituleret, fordi det dannede baggrunden for den fortsatte drøftelse mellem London-Stockholm og »Ligaen« om igangsættelse af sabotage i Danmark. Fra september var det indlysende, at faldskærmsorganisationen ikke var i stand til at indfri Londons forventninger om øjeblikkelige aktioner. Til gengæld forøgede London pressionen på »Ligaen« for at få denne til at gå ind i et sabotagearbejde og principielt ændre standpunkt i denne sag. Gradvis voksede pressionen, og den principielle uoverensstemmelse uddybedes.

Der savnes et direkte svar fra efterretningsofficererne på Turnbulls henvendelse den 22. juni, men af Turnbulls breve til »Ligaen« efteråret og vinteren igennem fremgår det klart, at den engelske appel om en positiv holdning til sabotagen forblev virkningsløs overfor officerernes tydeligt definerede standpunkt. Dette gjaldt både den konkrete færgeaktion, hvor officererne dog fremskaffede de fornødne oplysninger om forholdene omkring den tyske transit, som den principielle holdning til sabotagen overhovedet. Samtidig fremgår det, at officererne med bekymring fulgte den aktivistiske linie, Christmas Møller slog ind på, og overfor englænderne må have gjort gældende, at en sådan kurs ikke

⁴²⁾ Formodningen er rigtig. Fogs hyppigst anvendte dæknavn var From.

⁴³⁾ Anf. brev af 9. 1. 1955. Eget arkiv.

var i overensstemmelse med forårets tilsagn om den engelske politik. Officerernes synspunkter blev fremsat ikke alene skriftligt, men også mundtligt. I to breve fra Turnbull til »Ligaen« – af 28. 8. og 28. 9. – refererer han til mundtlige drøftelser i Stockholm med en repræsentant for officererne, men fastholder i begge breve, at man også efter at have hørt de danske standpunkter må holde sig til de principielle synspunkter, som blev fremsat i brevet den 22. juni.

I de to anførte breve samt i et brev, Ebbe Munck den 29. september sendte hjem, bliver spørgsmålet om Christmas Møllers holdning og hele stilling taget op. Den 28. august skriver Turnbull, at han i juni og juli har været i London og der truffet Christmas Møller. Det er nu tanken, meddeler han, at denne skal overtage formandsskabet i Det danske Råd⁴⁴), og han udtrykker almindelig tilfredshed med Christmas Møllers tilstedeværelse i London, der efter hans opfattelse vil blive af stor værdi for Danmark. »We believe his great value is as a kind of super Ambassador of Denmark in the outside world«, skriver Turnbull. Men derpå fortsætter han: »Christmas is, of course, inclined to be much too interested in Table work (»S.O.E.«s arbejde) and in the Princess' plans (P-planen). He has been told straight out that he can advise in a general way, but that he will not be informed of Table plans or of any other plans inside Denmark which are entirely secret. We are convinced that Christmas is inclined to talk too much and we hope that his activities will be confined to the political field. Therefore you can be quite satisfied that he will not be told anything really secret. We think you will be pleased to hear this«. I det nævnte brev fra Munck omtaler også han holdningen overfor Christmas Møller og anvender det skarpe udtryk om ham, at han »er sat på plads«.

Dette er formentlig den ældste eksisterende erklæring om »S.O.E.«-folkernes bestemte og under hele krigen fastholdte nægtelse af at indvi Christmas Møller i og holde ham å jour med den operationelle udvikling i Danmark, en holdning der meget stærkt bidrog til at isolere ham⁴⁵). Ønsket om, at han således blev forholdt viden om den underjordiske udvikling i Danmark, kom, som det vil fremgå, ikke alene fra de engelske ledere i »S.O.E.«, men også fra Danmark selv.

Herom var der enighed. Derimod kunne Turnbull langt fra erklære sig enig med officererne, når disse gjorde indsigelse mod Christmas Møllers store sabotage-tale i B.B.C. den 6. september – fire dage efter at Buhl i dansk radio havde fordømt sabotagen. I sit brev til »Ligaen« den 28. september gik Turnbull nøje ind på sagen og gjorde det klart, at sabotage ikke bare i Danmark, men over hele Europa nu var den britisk-amerikanske generalstabs ønske, og at både den britiske luft-

⁴⁴) Dette skete d. 5. september 1942.

⁴⁵) Jfr. herom »Hemmelig alliance«, specielt II s. 254.

minister, Sir Archibald Sinclair, og den britiske minister for økonomisk krigsførelse, Lord Selborne, nu over radioen havde opmuntret de besatte lande til sabotagekamp mod de tyske kommunikationslinier. Man anså en sådan altomfattende sabotage for aldeles krigsvigtig i den vinter, man nu gik ind i. Christmas Møllers tale var derfor i fuld overensstemmelse med de allieredes politik: »It is for this reason that the various British Ministers and also Christian (Christmas Møller) have all begun to advocate sabotage of German communications in a general way«. Og senere i brevet: »You will see that Christian is not to blame in this, but has actually been acting at the suggestion of the General Staff. It is not considered that there is anything compromising in radio speeches since they do not give away organisations or persons, but merely express the general wish for sabotage«.

At »Ligaen« måtte se med uvilje på den udvikling, der nu blev slået til lyd for fra London, kan ikke undre. Heller ikke undrer de argumenter, der lader sig læse ud af Turnbulls modargumentation: At sabotagen ville være betydningsløs og i Danmark skadelig for den fortsatte planlægning af organiserede grupper, og at den ville være direkte farlig for det arbejde, der var i gang. En henvisning fra officererne til de særlige forhold i Danmark må også have forekommet. Turnbulls svar er afvisende og påfaldende skarp i tonen. Det klinger af irritation, når han understreger, at man i London nok er oprigtigt taknemmelig for officerernes synspunkter, og at man også er indstillet på at moderere sine ønsker efter de enkelte landes situation, men at opfordringen går ud til alle besatte lande, og at også Danmark nu må være med: »London is now impatient with the state of affairs in Denmark and insists with all respects to Danish patriots, that Denmark must fall into line with their comrades in other countries, and contribute something real now to breaking down the German system of communication and transport«. Turnbull gør opmærksom på, at han overfor London har påpeget faren ved, at en dansk sabotage kan føre til en tysk magtovertagelse i landet, og at forholdene netop nu er så kritiske, at noget sådant under alle omstændigheder kan befrygtes. Han skriver: »It is even possible that the Germans will take over in the near future without »Liga« ever having had the opportunity of proving whether or not the P plan will work. It would be tragic if the Germans were to take over this year without any sabotage or anything else having been done to harm them in Denmark, and therefore it seems to me personally that the best plan would be for »Liga« to agree to put the P plan into operation this year, perhaps in November as »Liga« suggested was possible when he was here in Stockholm.... I fear that London are absolutely determined to have some activity in Denmark in the nearest future since Denmark is the only country at present in which no

organised sabotage activity against the Germans has been carried out I must say that for Denmark's future reputation it would be a very wise thing to make her contribution soon when it will really affect the result of the war, and not later when the war is already practically won . . .«

14 dage senere – den 12. oktober – fortsætter Turnbull sin pression. På ny har London pålagt ham at understrege ønsket om, at der nu sker noget i Danmark, og Turnbull tilføjer, at »Ligaen« nu er den eneste organisation i Danmark, der har muligheder for alvorligt at skade det tyske transportsystem. Officererne har selv hævdet, skriver han, at de langt mere effektivt end faldskærmsorganisationen kunne gennemføre aktioner, hvis sådanne skulle gennemføres, og Turnbull appellerer derfor til, at aktioner gennemføres enten nu eller i den allernærmeste fremtid. Det ville være særdeles farligt for Danmark, om det skulle kunne siges, at man i Danmark ikke var villig til at gøre noget-somhelst for de forenede nationers sag, før efter at krigen var vundet, eller efter at den i praksis var vundet. Turnbull henviser atter til, at den allierede generalstab har anmodet om, at Danmark nu viser sin solidaritet. Selv et par enkelte aktioner vil være af værdi: »One or two good blows . . . would probably have more effect . . . than any larger scheme later next year.« Herpå understreger Turnbull igen den strategiske nødvendighed af et almindeligt angreb på det tyske transportnet og anmoder »Ligaen« om at fremsætte forslag om nogle enkelte punkter, man kunne påtage sig at angribe. I givet fald ville man fra engelsk side søge at koordinere sådanne sabotagehandlinger med engelske bombeangreb, så man fra tysk side kunne være i tvivl om, hvad der havde forvoldt de opståede skader.

Hensynet til, at »Ligaen« nødtigt måtte direkte kompromitteres, var således ikke helt glemt i den aggressive argumentation.

Turnbull ender: »I must impress that it is most important for Liga to show willingness to help in this matter since in a way it is a test of the good-will not only of Liga but also of Denmark to make a positive contribution to the cause which will eventually bring freedom to Denmark«.

Den afsluttende passage falder i øjnene. Det er vanskeligt at frigøre sig fra det indtryk, at netop denne passage kan antyde et overordentlig centralt motiv bag den engelske pression: At man i praksis ønskede en prøve på »Ligaen«s evne og vilje til aktiv indsats. På langt sigt var den engelske politik – og især »S.O.E.«s politik – rettet mod en dansk modstandskamp. Man havde derfor oversendt faldskærmsfolkene. Man havde med dette sigte accepteret P-planen og lovet den materiel støtte. Nu var faldskærmsorganisationen midlertidigt brudt sammen, selvom man søgte at opretholde rammerne om organisationen, indtil

en ny og virkelig indsats var mulig, og foreløbig var kun »Ligaen« intakt. Man havde imidlertid stadig fastholdt kontakten til begge organisationer, spillede så at sige på to strenge, og inden man lagde sig fast på en langtidspolitik, ville man gerne overbevise sig om effektiviteten bag »Ligaen«s P-planer. Officersorganisationen rummede med sine forbindelser til en intakt militærorganisation bag de tyske linier store muligheder, men man havde ingen kommando over disse muligheder. Organisationens effektivitet og værdi var sikker og prøvet, hvor det drejede sig om efterretning, og man ville under ingen omstændigheder slippe denne uhyre værdi, men organisationens effektivitet i en kampsituation var endnu kun et postulat fra »Ligaen«s side, og meget tydede på, at »Ligaen« til syvende og sidst havde en helt anden opfattelse af situationens krav og specielt en helt anden tidstabel, end den, man opererede med i London. En prøve måtte set fra London være en særdeles ønskelig ting. Kendskabet til den danske organisation kunne ikke være indgående nok.

Derfor gik Turnbull også i sit næste brev til København – den 13. okt. – ind på det spørgsmål, om »Ligaen« kunne sende en repræsentant til London for der at opretholde en fast forbindelse med hovedkvarteret. Mange misforståelser kunne tænkes at opstå i den nærmeste fremtid, fremhævede Turnbull, og det var af største vigtighed, at der opnåedes fuldstændig sympati og forståelse mellem »Ligaen« og London. Et sådant arrangement ville også spare tid, derved at ikke alle spørgsmål skulle drøftes i detaljer over Stockholm. Samtidig gentog Turnbull en tidligere fremsendt opfordring til en ledende dansk socialdemokrat om at komme til London. Han nævnede som tidligere Hedtoft Hansen og understregede, at det efter Londons opfattelse var vigtigt, at der, såfremt tyskerne overtog magten i Danmark, kunne dannes en »representative committee« af danske i London.

Spørgsmålet om en dansk repræsentant for »Ligaen« blev ikke løst i efteråret 1942. Først i oktober 1943 kom kaptajn Gyth til London som forhandler for officererne. Men da var meget forandret. Tyskerne havde taget magten, sabotagen var i fuld gang, og det engelske arbejde for en dansk undergrundshær var knyttet til samarbejdet med de civile grupper, der gennem faldskærmsorganisationen var i teknisk forbindelse med de allierede. Da var P-planen ikke længere aktuel, og officererne koncentrerede om det, der blev deres afgørende indsats, efterretningsarbejdet. En meddelelse fra Turnbull den 8. januar 1943 om, at man fra engelsk side ikke vil være i stand til at afhente en ledende socialdemokrat og en stabsofficer i flyvemaskine, er det eneste mærke i korrespondancen af, at denne sag har været genstand for yderligere drøftelse.

Forskellige synspunkter

Med oktoberskrivelsen fra Turnbull nåede den engelske pression et foreløbigt højdepunkt. Noget konkret resultat kom der ikke ud af appellerne. Militært har de engelske betragtninger om værdien af en strategisk sabotage på det daværende tidspunkt næppe været egnede til at gøre indtryk på officererne og få dem til at skifte standpunkt. Politisk har de muligvis virket med større styrke. I november fremsendte officererne i det mindste en større plan om en omfattende befrielsesaktion på Sjælland, der imidlertid forudsatte engelsk militær støtte af faldskærmstropper. Turnbull gav London meddelelse om planen, men måtte – i brev af 4. december – meddele »Ligaen«, at man var ude af stand til at imødekomme sådanne krav og heller ikke følte sig tilstrækkeligt orienteret om de danske planer til at kunne tage stilling til dem. Hvad London kunne love i tilfælde af større aktioner var luftbombardementer, og igen blev spørgsmålet om færgeforbindelserne her rejst: »Could you let me know immediately which targets you would like to be bombed heavily in the event of your revolt taking place. If it were impossible to make a big scale revolt, would you consider one or two limited operations including the seizure of Helsingør for long enough to destroy the port facilities completely after which your forces would proceed to Sweden for internment. This would seem to be a limited objective which would undoubtedly be of great use to the common cause if at the same time one or two other sabotage shock groups could dispose of other important communication points in Denmark«.

Har officererne med denne storstilede »revolte-plan« – Turnbull taler i sit svar om en anmodning om 3000 mand faldskærmstropper – villet lægge tingene op i et urealisabelt plan, eller er det muligheden for et tysk sammenbrud i El Alamein- og Stalingradmåneden, der ligger bag. Sikkert er det, at London reagerede køligt, og at der ikke kom noget ud af det hele. Snarere synes planen at have svækket Londons tillid til, at samarbejdet med officererne frembød realistiske muligheder for det kommende modstandsarbejde. I foråret 1943 vender Ebbe Munck tilbage til den engelske afvisning og skriver hjem om den engelske skuffelse over resultaterne af P-planen: »Den omtalte skuffelse, der også er kommet til udtryk, refererer sig endvidere efter min opfattelse blandt andet til den sensationelle meddelelse D.101, som man på engelsk side mente var mindre vel overvejet og praktisk uigennemførlig. Endelig kan den såkaldte skuffelse også være foranlediget af forskellige antydninger »om en større aktiv indsats«, der kun delvis er blevet indfrieede«. Ebbe Muncks sidste bemærkning hentyder til, at officererne samtidig med den store plan i november havde oversendt en skrivelse, der berørte officerernes planer for en kommende sabotage,

og her havde bebudet, at man arbejdede med større planer. I sin svarskrivelse af 4. december udtrykker Turnbull sin oprigtige glæde over den vending i standpunkt, dette er udtryk for, og senere – den 2. februar 1943 – vender han tilbage til disse større planer: »London are most anxious to have details from you as soon as possible about your plan for »Noget større« which you mentioned in your document D.102 with reference to our request for certain acts of sabotage against German transport . . . it will create an excellent impression in England if you are prepared to do this, and you can be quite sure that *nothing* will be told anybody of it other than to our own General Staff.« I samme skrivelse nævner Turnbull det faktum, at Jylland nu er rømmet for danske tropper, og at en sabotage herovre derfor ikke vil kunne have den samme ødelæggende virkning for hærens organisation som før rømningen. Man har i »S.O.E.« draget den slutning, at det ville være rigtigt at koncentrere faldskærmsfolkene arbejde her. Fra tysk side ville man ikke kunne mistænke »Ligaen« eller andre danske officielle organer for at være indblandet i sabotageaktioner i Jylland.

Faktisk blev tyngdepunktet for »S.O.E.«s virksomhed fra foråret 1943 flyttet til Jylland.

De engelske forestillinger om »Ligaen« som centrum i den kommende modstandsudvikling var urealistiske og viste sig i løbet af vinteren 1942–43 at være uden bund i virkelighedens verden. Lykkeligvis holdt officererne hovedet koldt under den engelske pression og koncentrerede sig mere og mere om den opgave, de kunne løse og løse bedre end nogen anden, fremskaffelsen og oversendelsen af tættre og tættre efterretninger. Med kendskab til den senere udvikling er det ikke svært at slå fast, at en sabotage-aktivitet organiseret af officererne og gennemført af deres mandskaber, omgående gennem arrestationer og razziaer ville have ført til afsløring og til tysk aktion mod hæren og antagelig mod regering og samarbejdspolitik. Og det var ikke officerernes mandat at fastlægge Danmarks politik. Det var deres fortjeneste, at de efter en rent privat vurdering gik til ydergrænsen eller endnu længere for at yde de allierede så store tjenester, som deres særlige stilling nu engang gjorde det muligt. De bidrog herved til at mildne konsekvenserne af en dobbeltbundet politik og bidrog til at forberede omstillingen til den kamp, der måtte komme. Det er til belysning af situationen og dermed af de yderst spinkle muligheder, officererne havde for at engagere sig dybere med de engelske planer, end de gjorde, af interesse at konstatere det tyske syn på den danske hær. Det var præget af den dybeste mistænksomhed, og det fremgår klart, at hæren i forhold til den tyske værnemagt bevægede sig på ydergrænsen af, hvad situationen kunne bære. Fra udgangen af 1942 var den tyske øverstbefalende i Danmark, general v. Hanneken, nået til den faste overbevisning, at den danske

hær måtte opløses. Dens eksistens repræsenterede en fare, man fra tysk side ikke burde acceptere, og man havde brug for dens våben. Fra januar 1942 startede han overfor den tyske overkommando en voldsom kampagne for at få hæren opløst. Kun Wernes Bests kraftige indsigelser udfra politiske grunde holdt v. Hannekens initiativ i skak. Det er i denne særlige forbindelse af interesse at konstatere, at den danske efterretnings-tjeneste specielt er i søgelyset, og at dens aktivitet spiller en vigtig rolle i v. Hannekens argumentation. »Der Nachrichtendienst der dänischen Wehrmacht gegen uns scheint mir weitgehend ausgebaut«, skriver han til Keitel d. 22. januar 1943, da han åbner sit felttog⁴⁶).

Også af denne grund var de engelske forestillinger om »Ligaen« som en mulig kerne i en øjeblikkelig sabotageaktivitet uholdbare. Når det overhovedet kom så vidt i forhandlinger, som det gjorde, om »Ligaen« som centrumsled i den modstandskamp, man fra England efterlyste, skyldtes det, at det først efterhånden blev klart, at der i realiteten var et svælg i opfattelsen indenfor »S.O.E.« og blandt »Ligaen«s officerer om de opgaver, der stod for. Fra den ene side – London – sigtede man mod en omgående iværksættelse af talrige enkeltaktioner, gennemført og fastholdt gennem måneder og år til en stadig mere omfattende underminering af det tyske herredømme. Fra »Ligaen«s side sigtede man, og måtte man sigte, på forberedelse til en slutkamp samt på etablering af stabilitet efter kampen, hvis absolutte forudsætning var et tysk sammenbrud samtidig med en allieret sejr.

Nyt Stockholmmøde

Dette modsætningsforhold blev endeligt konstateret i foråret 1943, da nye mundtlige forhandlinger fandt sted i Stockholm. Den danske forhandler var denne gang oberst E. Nordentoft. I marts var han i Stockholm til nye drøftelser med Turnbull og Ebbe Munck. Umiddelbart efter forhandlingerne rapporteredes synspunkterne til London, og den 26. april 1943 kunne Turnbull meddele Londons svar. Det skal her bringes i fyldigt uddrag:

»(a) The report on your interview with Peter N. (Nordentoft) is extremely interesting and has been discussed with the General⁴⁷. We should like to assure you first of all in this preliminary reply that the line you took in this interview is fully approved here.

⁴⁶) Skrivelse fra v. Hanneken til Oberkommando der Wehrmacht d. 22. januar 1943, de tyske militærarkiver, Rigsarkivet. I disse arkiver findes et betydeligt materiale til belysning af v. Hannekens forsøg på at opnå en opløsning af den danske hær samt til Bests imødegåelse af dette forsøg. En nærmere redegørelse herfor falder udenfor rammerne af denne afhandling.

⁴⁷) Chefen for »S.O.E.«, Major-General Sir Colin Gubbins.

- (b) We are very sorry to think that Peter N. (Nordentoft) was a little upset by our line. However, we must emphasise again that, although we understand the Liga's attitude, we think that it does not necessarily coincide with the United Nations' strategy – which is that the Germans must be harmed now. Nor, incidentally, do we think that the Liga's attitude is based on a very clear grasp of the situation. Clearly the Germans are not going to leave a potentially revolting army in their midst. The first sign of the outbreak of a second front anywhere in Europe will bring the Germans down on the Liga forces. Certainly this would happen the very moment Norway were invaded.
- (c) The only point about which we are a little worried is that Peter N. may have got the impression that our policy necessitates violent action by Liga in the immediate future, which would only result in their being »blown up«, in their being dissolved and in their losing the chance of doing something on a big scale in the future. In our opinion, this need not happen at all. We do *not* want any premature execution of the »P« plan, but we do ask Liga to use their unique position to some purpose before the war is won and we think that Liga can do this by arranging certain damaging acts of sabotage now. This is all we mean by calling on Liga to show »good faith«. This is to say, not »good faith« in the sense of convincing us that they are on the same side as we are and anxious to beat the Germans, but »good faith« in the sense of convincing us that they really intend to make a *positive* contribution towards winning the war and that they can do so. We very much hope that Peter N. (Nordentoft) did not go away with the idea that we mistrust him and his colleagues in any way. This is certainly not the case. However, we want action now because we need it now and because we think it most unlikely that the conditions for realising the »P« plan will ever exist.
- (d) With regard to sabotage, we think there is a certain inconsistency in Ligas attitude. Peter N. (Nordentoft) said that any sabotage that Liga could do would be »just another train or just another factory« and then he claimed at the last moment that the sabotage at the large plant had been at least planned and arranged for by Liga. This latter was a very valuable contribution. We hope very much that Liga will continue to furnish us with intelligence, but we are equally determined to go ahead with the Table plans (udviklingen af faldskærmsorganisationens arbejde). If they can help us with this by such warnings as they have given us in the past we shall be most grateful. We hope, also, that they on their part will go ahead with the sabotage they have been organising and

which, whoever does it, is much appreciated here. As for the »P« plan, if Liga feel that it is of such importance that they must store it up for the future even at the risk of stopping immediate sabotage for fear of losing their organisation, we shall certainly make no effort to force Ligas hand. Further, we should like to assure Liga that the attitude we take and the claim we make are determined by the strategic needs of the United Nations as a whole. Please take the earliest opportunity of emphasising this to Liga and also of assuring them that their fears of the excessive influence of civilians here are quite unfounded. All decisions taken are military and neither Liga's affairs nor our attitude to their country have ever been discussed with their fellow-countrymen here. The policy which has been decided on here is well considered, is unchanged and accords fully with the attitude which Jarlen (Turnbull) took at the interview with Peter N. (Nordentoft).«

Det engelske svar yder ikke officererne retfærdighed. Uanset at forhandling og svar havde drejet sig om P-plan og ikke i første række om efterretningsarbejdet, der lå så fast forankret, at en drøftelse her var mindre betydningsfuld, så er de engelske sætninger om, at »we do ask Liga to use their unique position to some purpose before the war is won«, eller at man beder dem overbevise om, at de »really intend to make a positive contribution towards winning the war«, aldeles uden ræson. De er vel kun forståelige, om man gør sig klart, at nu var blikket i »S.O.E.« ufravendt rettet mod sabotage, strejke, undergrundskrig og alle andre former for fysiske slag, rettet mod tyskerne. Alt andet gled så i baggrunden. Vi ved fra Ebbe Muncks dagbog, at forhandlingerne mellem Turnbull og Nordentoft til tider havde haft en »lidt pinlig karakter«⁴⁸). Det forundrer ikke.

Det engelske svar forekommer heller ikke ganske klart. På den ene side indeholder det en godkendelse af, at P-planens grupper holdes tilbage, på den anden side udtrykker det ønsket om, at de sættes ind i sabotage. Men på et centralt punkt er svaret aldeles utvetydigt: Med kraftig henvisning til de allieredes strategi slås det fast, at man fra London ønsker aktion nu – på den ene eller den anden måde. Kan dette ikke opnås gennem en øjeblikkelig indsats af P-planens grupper, så agter man nu at realisere de planer, man hele tiden havde holdt i baghånden, om overførsel til Danmark af faldskærmsfolk i større tal og al den støtte, som omstændighederne nu engang tillod, til de danske civile grupper, hvis voksende aktivitet ikke var forblevet ubemærket i London. Noget hensyn til »Ligaen« i denne henseende er der nu ikke længere tale om. Man er i London klart indstillet på en aktivistisk linie,

⁴⁸) Citat herfra i »Kontakt med England« s. 191.

og henstillinger fra København-Stockholm fejes nu af bordet. Denne udvikling var, da Turnbull meddelte »Ligaen« det engelske svar, allerede i fuld gang. I februar var fire mand nedkastet ved Holte, og i marts var yderligere en række faldskærmsfolk med Flemming B. Muus som leder ankommet til de jyske pladser. I april var de betydningsfulde nedkastninger omkring Hvidsten i fuld gang. Og denne gang var der ingen valenhed i instrukserne til »S.O.E.«s personel i Danmark. Overfor modstandsfolk som overfor politikere og overfor enhver, der havde mulighed for at skaffe sig og ret til at få besked, kunne Flemming Muus uden forbehold slå fast, at det var de Forenede Nationers strategi, »that the Germans must be harmed now«. Dette slog Muus fast – og både det og den støtte hans organisation fra nu af kunne yde de egentlig kæmpende – de civile grupper – fik definitiv betydning for udviklingen frem til og med den 29. august 1943.

En uforandret politik kaldte London i brevet til Turnbull denne holdning. Dette er sikkert rigtigt. I »S.O.E.« var det denne holdning, man hele tiden havde været advokat for og regnet med. Set fra »Ligaen«s side så det dog anderledes ud. Blot eet år tidligere havde man frasagt sig en sådan politik. Men der var sket meget siden: El Alamein – Fransk Nordvestafrika – Stalingrad – Tunis – sejr over ubådene. Nu var de allierede i offensiven. For Danmark var det høje tid.

En kommentar til det engelske svar fra Ebbe Munck, der nøje havde fulgt både udviklingen, den øjeblikkelige diskussion og de engelske reaktioner, giver os yderligere indblik i hele problemstillingen. Den 27. april skriver han hjem til officererne, hvis talsmand han under hele udviklingen havde været: »For egen regning vil jeg gerne gøre et par kommentarer til denne sag: Selvom London fastholder de instruktioner, der var givet Jarlen (Turnbull), og som var bestemmende for den linie han tog under den pågældende forhandling med Peter Nansen (Nordentoft), er det mit indtryk, at mødet har bidraget til at rense luften. Det behøver jo ikke at være nogen hemmelighed, at den operative ledelse i London i nogle måneder har givet udtryk for en vis skuffelse, ja man kunne sige kritik og lettere irritation, når Ligaens planer har været til diskussion. Dette er sikkert kun forståeligt i en situation, hvor man bevæger sig ad den stigende kurve mod krigens klimax, og hvor man er af den afgjorte opfattelse, at enhver indsats fra dansk side tæller mere i helhedsbilledet, når den sker *inden* højdepunktet er passeret, end efter dette er passeret. Når vi hertil svarer, at vi fremfor alt ønsker at holde hæren intakt for til senere tider at forhindre tyske plyndringer osv. under sammenbruddet, vinder dette ikke gehør intet af dette, der her er sagt, refererer sig til efterretningssituationen, der i højeste grad krediteres Ligaen og den danske nation, og som vurderes efter fortjeneste. På det omtalte møde i Sthlm. blev der, som Peter

Nansen (Nordentoft) kan bekræfte, uden omsvøb givet luft for disse latente stemninger. Den danske opfattelse af situationen blev klarlagt med samme tydelighed. Der blev muligvis fra engelsk side brugt visse vendinger, der kunne give anledning til misforståelser, men som det fremgår af det indløbne svar fra London, drejer det sig ikke om nogen »lillidskrise«. Det er hævet over enhver tvivl. Det er kun spørgsmålet om tidspunktet og villigheden til at gøre en aktiv indsats på det tidspunkt, som London mener er afgørende for krigens gang. Hvad tidspunktet angår, fastholder London sin opfattelse nu hvor der er talt ud om tingene, er der i hvert fald ingen fortrydelse i London. Man har selvfølgelig lov til at være uenige om mangt og meget, og hvis enighed ikke kan opnås, må hver af parterne handle udfra sin overbevisning, uden at det gode samarbejde afbrydes på andre områder. Personligt er jeg overbevist om, at der til fordel for begge parter, i alle tilfælde er et stort virkefelt, der fremdeles kan dyrkes. Det bemærkes dog, at der i svaret fra London ikke gøres nogen reference til de tidligere førte forhandlinger om leverancer etc.«.

Radiotjenesten udbygges

Ebbe Munck slog hovedsagen fast: Kunne der ikke opnås enighed om P-planen og leverancer til dens grupper, og ville englænderne fra nu af lægge vægten på faldskærmsfolkenes samarbejde med de civile grupper og yde deres bidrag til en øjeblikkelig sabotagekamp, ja så blev officerernes hovedopgave stadig tilbage: Ekspeditionen af efterretningsstoffet. Ebbe Munck havde fulgt udviklingen af dette arbejde gennem 2½ år og kendte ved selvsyn værdien af dette arbejde, ligesom han gennem sit nære samarbejde med den britiske marineattaché i Stockholm, H. Denham, vidste, hvilken betydning man i London – ikke mindst i Admiralitetet – tillagde dette arbejde. Han vidste, at netop hensynet til dette arbejdes uforstyrrede udvikling havde været hovedgrunden til, at man fra engelsk side foreløbig var vejet i principdebatten om sabotage.

Og netop i vinteren 1942–43 var efterretningsarbejdet, ikke mindst vedrørende maritime spørgsmål, udviklet stærkt⁴⁹⁾. Endnu stærkere kom arbejdet til at stå, da ingeniør Duus Hansen fra foråret 1943 blev godkendt som efterretningstjenestens særlige telegrafist og fik tildelt de nødvendige koder, signalplaner og krystaller. En lang række meddelelser gennem hele 1942 omhandler etableringen af en sådan særlig telegrafitjeneste for efterretningsorganisationen. Helt tilbage til Posso-

⁴⁹⁾ Ebbe Muncks understregning af det maritime efterretningsarbejdes særlige betydning bekræftes af korrespondancen mellem Turnbull og »Ligaen«. Fra engelsk side forespørges der uafledeligt om maritime forhold, og svarene indløber prompte. En meget væsentlig del af stoffet er af maritim natur. De engelske kvitteringer glemmer sjældent at takke og understrege værdien af oplysningerne.

nens dage i foråret 1942 havde der været mulighed for ad telegrafisk vej at få meddelelser hurtigt frem, selvom disse muligheder i begyndelsen kun havde været yderst små. Det fremgår da også, at muligheden nu og da blev benyttet. Men telegrafforbindelsen var endnu i 1942 særdeles spinkel og brød i det væsentlige sammen efter Johannesens død i september. Vinteren igennem drøftedes så problemet om at skaffe »Ligaen« en sikker telegrafisk forbindelse til ekspedition af preserende efterretningsstof, ikke mindst vedrørende skibsbevægelser. Fra engelsk side var det naturligvis en klar interesse, at en sådan forbindelse var etableret.

Illustrerende er nogle få bemærkninger i et af Turnbolls breve, dateret den 2. februar 1943: »... Our naval expert also sends you the following message: »We were most grateful for the report of »Scharnhorst« passing through Great Belt and returning again. She went well into the Skaggerack, but turned round again before our aircraft were able to attack... we are always most grateful to receive information of this kind *as quickly as possible and by any means*. Thank you«.

Fra engelsk side havde man oprindeligt tænkt sig, at officererne kunne trække på faldskærmsorganisationens telegrafister, og man tilbød konstant denne mulighed. Ikke mindst, da telegrafisten Gunnar Christiansen i februar 1943 kom til Danmark og fik etableret sikker forbindelse til London, blev der ny realitet bag dette tilbud. Men »Ligaen«s ønske om af sikkerhedsmæssige grunde at lægge luft mellem sig og faldskærmsorganisationen og den almindelige skepsis, officererne nærede overfor faldskærmsfolkene, skabte vanskeligheder for en sådan løsning. En episode i marts 1943 bragte unægtelig næring til deres skepsis. En af de faldskærmsfolk, der i februar var nedkastet ved Holte, blev arresteret i Frederikshavn efter en forbryderisk letsindig overtrædelse af selv de simpleste sikkerhedsregler⁵⁰). Fra »Ligaen«s side ønskede man en sikrere løsning af problemet og stillede bl. a. forslag om, at der i dette arbejde anvendtes en særlig kode og særlige kontaktarrangementer mellem dem og den eventuelle telegrafist. Turnbull svarede på dette forslag den 16. marts. Man afviste fra London af tekniske grunde et kodeforslag, fremsendt af »Ligaen«, men derimod var man villig til at stille en telegrafist til rådighed udelukkende for efterretningsarbejdet, adskilt fra den øvrige faldskærmsorganisation: »... if you, Liga, are against the Table boys (faldskærmsfolkene) seeing your messages we should like to repeat the previous offer to send you a personal radio operator trained in his own code and to be reserved entirely for Liga. As far as we are concerned he could lie low and do absolutely nothing unless specifically ordered to do so by Liga. We could arrange for him to be dropped without reception... it is perhaps

⁵⁰) Om denne episode se »Kontakt med England« s. 205-07.

the safest in the end. Please let us know quickly whether you would like a personal radio operator to be allotted to you and to be sent into your country in a quiet and discreet way without being told anything of you and your boys . . . Please answer quickly. *This is very important*«.

Det engelske tilbud krydsedes af en frugtbar tanke, som »Ligaen« bragte frem. Officererne var kommet i forbindelse med ingeniør L. A. Duus Hansen, der helt tilbage til 1941 havde været i lejlighedsvis kontakt med de engelske telegrafister, der var blevet sendt over og havde været dem behjælpelig i tekniske spørgsmål. Duus Hansen havde takket været sine kontakter med telegrafisterne været i stand til at følge arbejdet og overtog i vinteren 1942–43 Max Mikkelsens apparat. Han havde herefter selvstændigt forespurgt London, om man herfra ville være villig til at modtage sendinger fra ham. I brevet den 16. marts til »Ligaen« gjorde Turnbull opmærksom på denne forespørgsel, der måtte stamme fra den samme »Ds«, som officererne nu meddelte, at de var i kontakt med. Turnbull meddelte yderligere, at man fra London i princippet var rede til at modtage sendinger fra »Ds.«, når først denne over Sverige havde modtaget nye krystaller m.m., og »Ligaen« kunne herefter omkring den 1. april⁵¹⁾ svare med et afslag på det engelske tilbud om en særlig oversendt telegrafist: »Henry (Duus Hansen) har vi snæver forbindelse med. Han er helt god. Vi hører, at han har fået nye krystaller, og vi venter nu på de nye sendetider og koder. Vi vil da benytte ham som vor specielle radioforbindelse. Han selv gyser også tilbage for faldskærmsfolkene, hvilket sikkert også er fremgået af hans rapporter⁵²⁾. Nu da vi har forbindelse med Henry – og han har radioforbindelse, ønsker vi ikke andre i øjeblikket, hvorfor vi med tak indtil videre afstår fra at modtage det tilbud om nedkastning af en særlig mand til Ligaen, som blev fremsat over for Ligaen i Stockholm⁵³⁾. Får vi brug for en sådan, skal vi bede om det«.

Derved blev det. Den 11. april svarede Turnbull, at London havde accepteret ordningen. Kun måtte det medføre, at Duus Hansen fra nu af var udelukkende til rådighed for efterretningsarbejdet. Heri var »Ligaen« enig. Fra nu af kunne strømmen af efterretninger over Stockholm forøges med hastige operationelle meddelelser og blev det. Og ikke nok hermed. Få måneder senere var Duus Hansen leder af alt illegalt radioarbejde i Danmark, deltog selv i sendinger, skaffede og uddannede telegrafister i Danmark og fremstillede danske, forbedrede apparater.

⁵¹⁾ Datoen ulæselig. Omtrentlig fastlæggelse mulig på brevets øvrige indhold.

⁵²⁾ Stærkt kritiske rapporter fra Duus Hansen om enkelte faldskærmsfolks iagttagelse af sikkerhedsforanstaltningerne, ikke mindst i forbindelse med Frederikshavn-affæren, blev sendt til London. Duus Hansens almindelige forhold til faldskærmsorganisationen var imidlertid det bedst tænkelige. Specielt var hans samarbejde med Muus særdeles godt.

⁵³⁾ Spørgsmålet havde været mundtligt drøftet i marts mellem Turnbull og Nordentoft.

Under hans ledelse fik problemet om en telegrafisk forbindelse med den frie verden sin endelige og tilfredsstillende løsning. Turnbulls ord til »Ligaen« i brev den 6. maj 1943: »We are glad you have such satisfactory collaboration with Henry (Duus Hansen)«, giver udtryk for engelsk tilfredshed med en af modstandskampens allervigtigste beslutninger.

På dette tidspunkt var gennemførelsen af Table-planerne i fuld gang over hele landet. De engelske leveringer af materiel over jyske modtagepladser, først og fremmest Hvidsten, var en kendsgerning, og den danske sabotage, håret af de små civile modstandsgrupper over hele landet, var i rivende udvikling. Den konsekvens af en sådan udvikling, som »Ligaen« havde profeteret, lod ikke vente længe på sig. Den 29. august brød den officielle danske politik sammen, værnene opløstes, og Danmark kom uden krigserklæring ind på række med de øvrige allierede nationer i kampen.

Lykkeligvis holdt den anden af »Ligaen«s profetier ikke: At en sådan udvikling kunne slå benene bort under efterretningsarbejdet. Det fortsattes og udbyggedes.

Men dette var næppe at forudse i 1942.

*

Ved en gennemgang af materialet til denne principdebat om en dansk sabotage bevæger man sig fortrinsvis i en abstraktionernes verden af planer, forberedelser, principper, forslag og modforslag. Stærke kræfter, store organisationer og store personligheder er involverede i drøftelserne, overvejelserne og de mange ord: Den engelske regering – den tyske regering – »S.O.E.« – »B.B.C.« – Abwehrdienst – »Ligaen«. I baggrunden anes den danske regering. Fra alle sider spekuleres der over og lægges der planer om Danmark. Fra alle sider øves der tryk og modtryk. Fra alle sider disponeres der hen mod en ønsket udvikling. Intet af alt dette var betydningsløst eller forblev virkningsløst.

Men begivenhedernes forløb bestemtes i besættelsesårene – og bestemmes måske tiere, end man tror – af andre kilder end de fastslåede. Skal vi fra abstraktionernes verden over til realiteternes verden og søge ned til udviklingens rod, lad os da eksempelvis læse nogle linier om en efterårsnat i 1942: »En efterårsnat mødtes vi tre og tre udenfor de forskellige naziforretninger i nærheden. Vi var udrustede med mursten, benzinflasker og tændstikker – vore første våben . . . på et bestemt klokkeslet knuste vi ruderne, tændte ild på en klud, der var bundet fast til benzinflasken, og kastede den gennem den knuste rude . . . Braget og flammerne, der slog ud af vinduet, fik det til at gibbe i os – spyttet tørrede i munden på os, og vore hjerter slog, så det var ved at tage pusten fra os. Fra dette øjeblik glemte vi alt i vor omhyggelige plan, vi

handlede kun i panisk rædsel – og derfor var det lige ved at gå galt Da jeg kom hjem, lå min kone vågen, og vor lille pige, der da var en måned gammel, lå og klynkede, hendes mors nervøsitet virkede åbenbart også på hende. Min kone var ligeså opskræmt som jeg, hendes stemme var ved at knække over, da hun spurgte mig ud om, hvordan det var gået. Det varede længe, inden vi faldt i søvn den nat . . .«⁵⁴).

Her, på markerne ved Hvidsten, i de privatlejligheder, hvor konvoletter med illegale blade blev tilklistrede, telegrammer blev sendt eller beslutning blev truffet om anden privat handling, skabtes forudsætningerne for den udvikling, der blev Danmarks i årene 1940–45. Da almindelige borgere, ukendte med de top-drøftelser, der foregik over hovedet på dem, reagerede på tidens realiteter og enkeltvis eller samlede i små grupper besluttede sig til selvbestaltet handling, blev afgørelserne lagt derned, hvor de almindeligvis lå i besættelsesårene: til gaden, arbejdspladsen og hjemmet, til den reagerende menigmand og menige.

Det centrale – endnu ikke skrevne – kapitel om dansk sabotage handler om ham, og både i danske, tyske og allierede stabe gjorde man sig overdrevne forestillinger om de muligheder, man uden hans medvirken og indflydelse havde for at bestemme, fremme, hæmme og kontrollere udviklingens gang.

Jørgen Hæstrup.

⁵⁴) Børge Brandt og Tage Christiansen: »Sabotage« (1945), s. 23 ff.